

...μαθαίνοντας την Ιστορία μέσα από τη Λογοτεχνία

**Η ιστορία του
Β Παγκοσμίου Πολέμου
μέσα από
διηγήματα και
αποσπάσματα μυθιστορημάτων**

- ✚ Ελληνο-ιταλικός Πόλεμος
 - ✚ Οπισθοχώρηση από το αλβανικό μέτωπο
 - ✚ Μάχη της Κρήτης
 - ✚ Πείνα του χειμώνα 1941-42
 - ✚ Αντίσταση στα βουνά
 - ✚ Αντίσταση στις πόλεις
 - ✚ Αντίποινα των κατακτητών
 - ✚ Αποελευθέρωση
-
- ελάχιστος φόρος τιμής για όσους αγωνίστηκαν για την ελευθερία
 - για να μαθαίνουν οι νεότεροι

Επιλογή κειμένων: Μαρία Χαραλαμπίκη, φιλόλογος

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

A. Ελληνο-ιταλικός πόλεμος : η κήρυξη του πολέμου και η αναχώρηση για το μέτωπο.

- Η κραυγή του τόπου, Λουκής Ακρίτας.....σελ 3

-Γράμμα Έλληνα φαντάρου από το αλβανικό μέτωπο, Γ Ψιλλάκης.....σελ 6

B. Οπισθοχώρηση από το αλβανικό μέτωπο.

- Θα 'ρθει η ώρα, Άγγελος Βλάχος. σελ 8

Γ. Μάχη της Κρήτης

-Αξιος γιος, Αργυρώ Κοκοβλή..... σελ 10

Δ. Κατοχή, πείνα του χειμώνα του 41-42.

-Η Ελενίτσα, Λιλίκα Νάκου.....σελ 14

Ε. Αντίσταση, ο αγώνας στα βουνά. Το ελεύθερο κράτος των βουνών.

-Είμαστε πλέον αντάρτες, Ανώνυμος.....σελ 24

-Το υστερόγραφο της δόξας, Γιάννης Ρίτσος.....σελ 28

-Το κελάηδημα της τσίχλας, Κώστας Βάρναλης.....σελ 30

Στ. Αντίσταση, ο αγώνας στις πόλεις.

-Οι πιτσιρικοί, Δημήτρης Ψαθάς.σελ 32

Z. Αντίποινα

-Το μπλόκο, Δημήτρης Ραβάνης – Ρεντής.....σελ 36

- Η μάνα του καλοκαιριού, Βασίλης Λιόγκαρης.....σελ 42

Η. Απελευθέρωση

-Αόρατη πομπή, Σοφία Μαυροειδή –Παπαδάκη.....σελ 43

Α. Ελληνο -Ιταλικός πόλεμος: η κήρυξη του πολέμου κ η αναχώρηση για το Μέτωπο

Η κραυγή του τόπου

Λουκής Ακρίτας

Αφού τέλειωσε η δοξολογία στη Μητρόπολη, με τη συνηθισμένη τυπική μεγαλοπρέπεια, ένα λαϊκό ξεφρένιασμα πλημμύρισε τη μεγάλη πλατεία, ξεσηκώνοντας ολούθε μια σύσμηκτη βοή. Φαντάροι και λαός, δουλευτάδες και χωριάτες, που κατέβηκαν στην πολιτεία, σπρώχνονταν, σ' ένα πολύχρωμο ανθρωπομάζωμα. Γυναίκες με ντόπιες φορεσιές, με χρωματιστά τσεμπέρια, άσπρες, εφαρμοστές μπλούζες και βελουδένια πολύπτυχα φουστάνια, με σειρές φλουριά, ψιλοδουλεμένα κρεμαντζούλια, πρόσθεταν ένα χαρούμενο τόνο πανηγυριού. Η σημαιοστόλιστη πολιτεία έμοιαζε μια τεράστια παντιέρα, που ανεμίζονταν πολύβουη μέσα στο γελούμενο θάμπος του χειμωνιάτικου ήλιου.

Το πλήθος αγκαλιάζονταν, χόρευαν, τραγουδούσανε. Κυριαρχούσαν όμως τα παιδιά. Ομάδες ομάδες ξεφύτρωναν, σαν ορμητικά ρέματα από τους δρόμους και ξεχύνονταν στην πλατεία, που βογκούσε τότε σαν ανταριασμένος γιαλός, μεγάλα κύματα που πηγαινοέρχονταν, χωρίς να κοπάζουνε ποτές.

Φωτό 1

Αφού πέρασε μισή ώρα, σχηματίστηκε η διαδήλωση. Μπήκαν μπροστά οι μαθητές και οι φαντάροι, που είχαν δικαιωματικά το πρόσταγμα. Κρατούσανε σημαίες και πινακίδες, ένα δάσος από κοντάρια ξεφύτρωσε στην αρχή της φάλαγγας, που ακολούθησε σαν κοπάδι ο λαός.

Τα παιδιά ήταν τα λαγωνικά. Τρέχανε μια μπροστά μια πίσω, μια μπλέκονταν με τον κόσμο κι όταν πια ακούστηκαν τα ταμπούρλα, που κανόνιζαν το βήμα, και οι σάλπιγγες με τα λεβέντικά τους καλέσματα δώσανε το σύνθημα, βρεθήκανε στην πρωτοπορία, παισιώνοντας μ' επισημότητα τα λάβαρα των σωματείων και φώναζαν τα λόγια που ήτανε γραμμένα στις πινακίδες.

-Ζήτω η Ελλάδα!

-Ζήτω ο Στρατός!

-Κάτω ο Μουσολίνι!

-Κάτω οι κοκορόφτεροι!

Η τελευταία φράση έγινε σιγά σιγά ο παλμός του πλήθους. Γήτευε τη φαντασία του με την άγνωστη ως τώρα σημασία, που έκλεινε η σαρκαστική της σύνθεση. Την ξανάλεγε, ώσπου οι συλλαβές χωρίστηκαν, όπως οι χάντρες του κομπολογιού και τόνιζε η καθεμιά ξεχωριστό πάθος, σκόρπιζε ιδιαίτερη ένταση, πήρε το σκοπό ενός πρωτόγονου, σκληρού ρυθμού, που τινάζοτανε απ' όλα τα στήθια.

-Κο-κο-ρό-φτε-ροι! Κο-κο-ρό-φτε-ροι!

Οι νοικοκυρές στεκότανε στα ξωπόρτια και έριχναν στους διαδηλωτές λουλούδια. Οι γριές τους υποδέχονταν με λιβανωτά και σταυροκοπιούνταν, μουρμουρίζοντας ευχές!

-Ο Χριστός και η Παναγία να σκέπουν τα παιδιά μας!

-Οι Άγιοι να σταθούν βοηθοί μας!...

Ο λαός συνεπαρμένος από τον ομαδικό ρυθμό, κοίταγε ολοένα μπροστά, λες κάποιο πρωτόφαντο όραμα ξεδιπλωνότανε στο βάθος και [πάσκιζε με όλα τα μέλη του, με κάθε νεύρο, να το αδράξει, να το κάνει δικιά του πνοή, δικό του πάθος...

Φωτό 2

Σε κάθε σπίτι όπου στεγαζότανε στρατιωτική υπηρεσία η διαδήλωση σταματούσε. Οι αξιωματικοί χαιρετούσανε τα λάβαρα και άκουαν καμαρωτοί το λαό να φωνάζει:

-Ζήτω ο Στρατός! [...]

Στη μικρή πλατεία του Κάστρου δόθηκε η τελευταία πράξη. Πρωταγωνιστής ήταν ένα σκιάχτρο, ντυμένο με ιταλική στολή, με καπέλο αλπινιστή, όπου καρφώθηκαν τα φτερά ενός πετεινού. Στο στήθος υπήρχε μια επιγραφή. Τέσσερις φαντάροι στάθηκαν στη μέση, ενώ το πλήθος έκανε

ολόγυρά τους κύκλο. Οι φωνές σταμάτησαν. Τότε ο ένας κάρφωσε το κοντάρι σε μια πολεμίστρα.

-Κάτω ο Ιούδας, φώναξε ένας μαθητής.

Το πλήθος πήρε την κραυγή και τη σκόρπισε πέρα. Από δρόμο σε δρόμο, ως τις ξέμακρες συνοικίες της πολιτείας, δέσποζε η κραυγή:

«Κάτω ο Ιούδας!...»

Κι ενώ τα λαγούτα και τα βιολιά, που είχαν φέρει για την περίπτωση οι φαντάροι, παίζανε το τραγούδι «Βάζει ο Ντούτσε τη στολή του και τη σκούφια την ψιλή του μ' όλα τα φτερά...», δώσανε φωτιά στο σκιάχτρο. Οι φλόγες τύλιξαν τα ρούχα, μάδησαν πρώτα τα φτερά κι ολόγυρα πέφτανε καφαλισμένα, κουβαριασμένα τα στελέχια τους. Ο κόσμος φώναζε :

-Κάτω οι κοκορόφτεροι!

Σιγά –σιγά το αμπέχωνο έρεψε μέσα στη φωτιά, το βρακί κόντηνε, το καπέλο, φουσκωμένο από τους καπνούς υψώθηκες κι έμεινε στην άκρη του κονταριού ένα μυτερό σίδερο. Όταν πια το ξύλο έγερνε κι έπεφτε κάτω από το κάστρο, ένας μαθητής, ανεβασμένος σ' ένα καμιόνι έμπηξε την κραυγή!

-Ζήτω η Λευτεριά!

Μεσολάβησε μια σιωπή κι ύστερα, σαν ηλεκτρισμένο το πλήθος, από χιλιάδες στήθια, ξεπήδησε πονεμένη, σκληρή και άτεγκτη, σα χτύπημα μοίρας, η κραυγή του τόπου:

-Ζήτω η Λευτεριά!

.....

Γράμμα Έλληνα φαντάρου στα αλβανικά βουνά, στη διάρκεια του Ελληνο-ιταλικού πολέμου.

Ένα γράμμα που στέλνει ένας φαντάρος στη μάνα του το χειμώνα του 41 -42. Το είχε γράψει στα αλβανικά βουνά, σε μια ανάπαυλα της μάχης. Ήταν ένα γράμμα που μιλούσε με στίχους και καθρέφτιζε την αποφασιστικότητα του κάθε Έλληνα στρατιώτη. [Ο στρατιώτης αυτός ήταν ο Ψυλλάκης Γεώργιος του Νικολάου, από την Κασταμονίτσα Ηρακλείου Κρήτης.

Μάνα μου αν είσαι μάνα μου κι είμαι κι εγώ παιδί σου
στο μέτωπο που πολεμώ στείλε μου την ευχή σου.
Ψηλά βουνά κι απάτητα μανούλα μου γυρνούμε
στο Μόραβα και στο Ιβάν τους Ιταλούς νικούμε.
Να δεις μανούλα παγωνιά, να δεις μανούλα χιόνι
που στο παγούρι το νερό κάθε πρωί παγώνει.

Επήραμε την Κορυτσά και τους Αγιούς Σαράντα
κι ο Μουσολίνι έχασε τον μπούσουλα για πάντα.
Πήραμε τα' Αργυρόκαστρο, Κλεισούρα και Χειμάρα
κι έπιασε τους Ιταλούς τρέμουλο και τρομάρα.
Στην Τρεμιτσίνα πολεμώ στα χιόνια και στα κρύα
για τη γλυκιά πατρίδα μας, για την ελευθερία.
Κι αν μάθεις πως σκοτώθηκα στο μέτωπο στη μάχη,
μανούλα, σε παρακαλώ καθόλου να μην κλάψεις.
Μα να 'σαι υπερήφανη ωσάν Ελληνοπούλα
σαν ηρωίδα αληθινή και σαν Κρητικοπούλα.
Μανούλα μου περήφανα να λες εις τον αιώνα
πως είχες γιο που έπεσε στον ιερό αγώνα.
Πως είχες γιο που έπεσε εις την γραμμή την πρώτη
σαν μαχητής της λευτεριάς, σαν Έλλην στρατιώτης.
Πως είχες γιο που έπεσε για την ελευθερία
εις της πατρίδας τον βωμό προσφέρθηκε θυσία.

Αν μάθεις πως σκοτώθηκε, μην κλάψεις, μην πονέσεις
τη νίκη θα 'χεις για χαρά και μην μαυροφορέσεις.

Αν μάθεις πως σκοτώθηκα άναψε μια λαμπάδα
τη νίκη θα 'χεις κόρη σου και μάνα την Ελλάδα.

Όταν μανούλα με καλό ο πόλεμος τελειώσει
ο Μουσολίνης θα σκεφτεί πού 'σουν παντέρμη γνώση.

Εις την Αγία Κυριακή κερύ ανάψτε όλοι
θα μας φυλάει μάνα μου απ' του εχθρού το βόλι.

Κι όταν τελειώσει ο πόλεμος και κατεβώ στην Κρήτη
Μάνα, θα τη γιορτάσουμε όλοι μαζί τη Νίκη.

Κι όταν, μανούλα, με καλό και νικητής γυρίσω
του Μουσολίνι τις καλές μπότες θα σου χαρίσω.

Το γράμμα έφτασε στο κρητικό χωριό· διαβάστηκε, ξαναδιαβάστηκε,
μουσκεύτηκε από δάκρυα, φυλάχτηκε στο σεντούκι. Έτσι για να θυμίζει πόσο
εύκολα οι Έλληνες του Σαράντα ξεπέρασαν τα ανθρώπινα μέτρα κι έγιναν
ήρωες.

.....

B. Οπισθοχώρηση από το αλβανικό μέτωπο

Θ α ' ρ θ ε ι η ώ ρ α

Άγγελος Βλάχος

Περπατήσαμε μέρες και τις περπατήσαμε σ' ένα τόπο άγριο. Ξένον από
μας, από την πίκρα που πότισε το κορμί μας και το τσάκισε. Περπατήσαμε

από χωριό σε χωριό, πότε τρώγοντας κοπριά με σταφίδα – είχε πέσει ένα φορτίο σταφίδα κατά γης και στην πείνα μας τα φάγαμε μαζί – πότε φοβερίζοντας πως θα βάλομε φωτιά στο σπίτι, αν δεν μας δώσουνε ψωμί, και πότε ζητιανεύοντας ένα κατιτί με το εκατοστάριχο στο χέρι.

Από τις τρεις μεραρχίες, σαρανταπέντε χιλιάδες ψυχές, μείναμε χίλιοι και περπατάμε κάπως μαζί κι αυτό τις πρώτες μέρες. Ύστερα βαδίζομε παρέες παρέες ανάλογα με το πού πήγαινε ο καθένας. Πολλοί πετάξανε τα όπλα τους να είναι ελαφρότεροι. Άλλοι τα κουβαλάνε. Σέρνω κι εγώ το οπλοπολυβόλο. Όσο κι αν με τυραννάει, δεν τ' αφήνω. Το κουβαλάω σαν κατάρα. Κάθε τόσο στέκομαι, τ' ακουμπώ χάμω, το κοιτάζω και λέω να το ρίξω σε καμιά ρεματιά βγάζοντάς του το κινητό ουραίο κι όμως νάτο πάλι στην πλάτη μου. Κι όλο περπατάμε λοξεύοντας προς την Ήπειρο, προς τα βουνά. Περνάμε χωριά Μακεδονίτικα με χαρούμενα ονόματα. Πολυνέρι, Πεντάλοφο, καλλονή, Αυγερινός, Ανθούσα και γύρω η πλάση, τόσο αδιάφορη, γιορτάζει την άνοιξή της! Τα λουλούδια, χίλια στολίδια, ανοίγουνε αχόρταγα τα μάτια τους να πιούνε φως, μάτια άλικά, κίτρινα, μαβιά, σπαρμένα μες στους κάμπους. Τα δέντρα στόλισαν τη φυλλωσιά τους μ' ανθούς που σιγοτρέμουνε κι ανοίγουνε στον ήλιο, και τα ρυάκια με τα διάφανα νερά τους παίζουνε και τραγουδούν ένα τραγούδι γελαστό.

Κι όλα αυτά σαν να περίμεναν κι ετοιμάστηκαν έτσι.

Και τώρα μπήκαμε στην Πίνδο.

ΠΙΝΔΟΣ, ΜΟΡΑΒΑ, ΙΒΑΝ, ΚΛΕΙΣΟΥΡΑ, ΤΕΠΕΛΕΝΙ.

Εδώ ήταν η αρχή! Εδώ! Εδώ! Να, τούτα τα μέρη, τούτα τα χώματα, οι ρεματιές αυτές, τα δάση τούτα. Και τώρα; Περνούν, περνούν, πηγαίνουνε το δρόμο τους άνθρωποι βαδίζοντας σιγά, σέρνοντας τα πόδια, περνώντας μέσα από τα μονοπάτια, ανάμεσα από τα δέντρα, σαν τα φαντάσματα εκείνων που εδώ στα μέρη ετούτα εδώ αρχίσαν. Μπήκαμε σ' ένα δάσος ρόμπολα, πελώρια, πυκνοφυτεμένα, κι είναι στοιχειό το καθένα τους κι όλα μαζί στοιχειό. Μια ασάλευτη, άγγιχτη ησυχία βασιλεύει. Τα βήματά μας δεν ακούγονται και είναι σα να πηγαίνομε σε μαγεμένο τόπο. Το δάσος με τα μεγάλα ρόμπολα σαν να περίμενε το στρατό, σα να πρόσμενε τα τσακισμένα μας κορμιά να τα σκεπάσει στη σιωπή του. Κι όλο βαδίζομε στο σκοτεινό μονοπάτι που χώνεται όλο και πιο βαθιά μέσα στα δέντρα, που λες και κλείνουν πίσω μας. Και να, μες στην καρδιά του δάσους, σ' ένα ξέφωτό του,

βρήκαμε μια στάνη κι είναι μέσα ένας παππούς με άσπρα γένια, που μας κοιτάζει με τα γεροντικά πάνσοφα μάτια του.

-Πούθε έρχεστε, παιδιά;

-Πεινάμε, παππού.

-Καθίστε, παιδιά. Καθίστε.

-Παππού, να κοιμηθούμε μες στη στάνη; Είμαστε τσακισμένοι.

-Κοιμηθείτε, παιδιά. Ξέρω.

Μας έστρωσε τις κάπες του μέσα στη στάνη και ήρθε ο ύπνος και μας πήρε εκεί, κοντά στ' αρνιά, μες στη βαριά μυρωδιά της στάνης. Αμα ξυπνήσαμε, ηύραμε δυο αρνιά στη σούβλα. Κάτσαμε, φάγαμε.

-Ευχαριστούμε, παππού...

-Το Θεό, παιδιά. Το Θεό... Και μας κοιτάζει ένα γύρο.

-Τι γίνηκαν τα νιάτα σας; Ρωτάει.

-Πόλεμος, παππού. Πόλεμος.

-Έγινε ύστερα μια κουβέντα μεταξύ μας και είπε κάποιος πως ίσως ο Γερμανός θα φανεί λεβέντης... Ο γεροτσοπάνος μας κοίταξε και σωπαίνει. Κάποιος είπε:

-Τα σπίτια μας το ελάχιστο, δεν θα τα πειράξει.

Τότε ο γέρος τον κοίταξε κατάματα και είπε:

-Παιδιά μου, μπήκε ποτέ για καλό ο λύκος μες στη στάνη;

Όταν ήρθε η ώρα να φύγομε, λέω του γέρου:

-Παππού, κράτησε τ' όπλο.

-Τι να το κάνω γιόκα μου;

-Ξέρεις εσύ. Παρ' το.

-Δεν έχω δύναμη εγώ, μηδέ βλέπω καλά. Δος το σε κανέναν άλλο, παιδί μου.

-Όχι, κράτα το εσύ. Ξέρεις σε ποιον να το δώσεις απ' αυτούς που είναι δω, στα βουνά τριγύρω.

-Και τι να το κάνει αυτός, γιόκα μου;

-Θα 'ρθει καιρός, παππού, θα 'ρθει ώρα...

Γ. Μάχη της Κρήτης

Άξιος Γιος

Κοκοβλή Αργυρώ

Φωτό 3

Έβαλε το κεφάλι του μέσα στα χεράκια του κι έμεινε για κάμποσο σκεφτικό. Έτσι, σαν μεγάλος. Σε τέτοιες στιγμές, βλέπεις, και τα μικρά μεστώνουν πρόωρα. Γύρω τριγύρω ο χαλασμός συνεχιζόταν: μπόμπες, σφαίρες, κροταλίσματα πολυβόλων, τρομερά ουρλιαχτά των χιτλερικών δαιμόνων του αέρα, ερείπια, μαύρη κόλαση. Τα χώματα που τινάζονταν ψηλά από τις απανωτές εκρήξεις, οι καπνοί από τις πυρκαγιές τύλιγαν σφιχτά τον τόπο. Ένα πελώριο κομμάτι ελληνικής γης καιγόταν απ' άκρη σ' άκρη.

Το Μανολιό μόλις που πατούσε τα δώδεκα. Όμως επέμενε να μείνει εδώ, μέσα στη φωτιά της μάχης, μαζί με τους μεγάλους. Κι έσπαζε το κεφάλι του «κάτι να κάνει» κι αυτό.

-Έλα, παιδάκι μου, του 'χε πει η μάνα του το πρωί φεύγα κι εσύ με τ' άλλα παιδιά... Οι μεγάλοι θα πολεμήσουνε...

Το Μανολιό όμως δήλωσε κοφτά.

-Δεν πάω πουθενά, επαδά θα μείνω....

-Ας' το το κοπέλι, είπε ο πατέρας του. Σα δε θέλει να φύγει, ας μείνει... Καιρός του είναι να μπαρουτοκαπνιστεί κι αυτός...

Ύστερα γύρισε στο γιο του.

-Άκουσε, Μανολιό! Ο πόλεμος –και προπαντός ο πόλεμος τούτονες – δεν είναι παιχνίδι... Θα μείνεις. Τουφέκι δεν έχεις, όπως κι οι μεγάλοι δεν έχουνε... Μα, κάτιτις πρέπει να κάνεις κι εσύ... Πρέπει να διώξεις τους σκύλους, που 'ρθανε να μαγαρίσουνε τον τόπο μας. Γιατί αλλιώς θα σηκωθεί από το μνήμα ο παππούς σου κι άλλοι παππούδες και θα μας πούνε :»Ίντα στέκεστε, μωρές; Θε ν' αφήσετε την Κρήτη να πατηθεί;»

Φωτό 4

Δυο τρία μπόγια ήθελε ήλιος να κάτσει στο βουνό κι οι Γερμανοί ήταν ακόμα ταμπουρωμένοι στο σπιτάκι, στην άκρη του χωριού –κατά του κάμπου την μπάντα. Κρατούσαν γερή άμυνα οι καταραμένοι. Ήταν πάνοπλοι. Και μ' ασύρματο έπαιρναν μηνύματα, πως σε βοήθεια θα 'ρθουν δικοί τους.

Τον τόπο τούτο το Μανωλιό τον ήξερε καλά και τον αγαπούσε. Το σπιτάκι ήταν της θείας του και τ' άρεσε να 'ρχεται εδώ, θες γιατί η μικρή τούτη κατοικία ήταν άσπρη σαν περιστέρι, θες γιατί κλεινόταν σ' έναν τόπο γεμάτο ομορφιές : γύρω τριγύρω δέντρα, κήποι, πηγούλες με γάργαρα νερά. Κι ήταν και τα' άλλο: τ' άρεσε κείνη η φωτογραφία που κρεμόταν στον τοίχο, μόλις έμπαινες στη δεξιά κάμαρα. Ήταν ένα μεγάλο πορτρέτο του μακαρίτη του μπάρμπα του, με σαλβάρια, με μια ασημωτή μαχαίρα στη μέση, σταυρωτό φισεκλίκι και ένα από κείνα τα μακριά όπλα κρεμασμένο στον ώμο. Από κάτω έγραφε: «Ακρωτήρι».

Ένα παρόμοιο είχαν και στο δικό τους σπίτι, που εικόνιζε τον παππού του. Εκείνο έγραφε από κάτω : Θέρισο. Στον Μανωλιό άρεσε να τα περιεργάζεται και τα δυο και προπαντός ν' ακούει να του διηγούνται για τα' ανδραγαθήματα του παππού και του θείου του, τότες που πολεμούσαν τον Τούρκο δυνάστη.

Από τους χιλιάδες αλεξιπτωτιστές που καταπλάκωσαν τον μεγάλο χανιώτικο κάμπο, για να αλυσοδέσουν το νησί, καμιά δεκαπενταριά τραβήχτηκαν και κατάφεραν να ταμπουρωθούν στους πέτρινους τοίχους του σπιτιού. Κι από δω ξερνούν ολόγυρα το καυτό μολύβι τους σε ζωντανά και σ' άψυχα. Κάμποσοι χωριανοί είχαν κυκλώσει στενά τούτη τη φωλιά των φασιστόλυκων. Τι να σου κάνουν όμως ένα- δυο τσιφτέδες κι εάν -δυο σαραβαλοντούφεκα και χωρίς μπαρουτόβολα;

Οι πέτρες, τα τσεκούρια, τα πουλάκια, που μ' αυτά οι άντρες και οι γυναίκες χτυπούσαν τον οχτρό στον ανοιχτό κάμπο, εδώ τούτη τη στιγμή δεν είχαν πέραση.

Το Μανολιό, κει που πίσω απ' το βράχο καθόταν και βαστούσε συλλογισμένο το κεφάλι του, πετάχτηκε ξαφνικά απάνω.

-Το βρήκα ! φώναξε, και τα ματάκια του άστραφταν.

Ύστερα γλίστρησε σα φιδάκι πίσω από το μετερίζι του μπάρμπα Χαραλάμπη, του γεροντότερου, και του 'πε σιγά:

-Μπάρμπα Λάμπη, εγώ θα τσι βγάλω τσι Γερμανούς απ' το σπίτι!...

-Πάνε, μωρέ μπούμπουρα !... Χώσου πίσω απ' το χαράκι, μη σε πάρει καμιά μπάλα στην κεφαλή ! ...

-Άκουσε, μπάρμπα Λάμπη! Εγώ θα τσι βγάλω ...

-Φύγε μωρέ σατανά! ... Ίντα ζητάς επαδά; Πήγαινε με τ' άλλα γυναικοκόπελα...

Το Μανολιό δεν ξαναμίλησε. Τραβήχτηκε πιο πέρα κι έκατσε μέχρι που βράδιασε.

Κι η νύχτα τούτη πέρασε, όπως και κάθε νύχτα τις δέκα τρομερές αυτές και άγριες μέρες του Μάη του 1941.

Μόλις άρχισε να ξεφέγγει, το μάτι του μπάρμπα -Λάμπη σύλλαβε το Μανολιό πάνω στη στέγη κείνου του σπιτιού.

-Ω, το διαολεμένο! .. Πάει, το 'φαγαν! Μουρμούρισε και δάγκωσε απ' τη μιάν άκρη τις διαολεμένες μουστάκες του.

Όμως πριν προλάβει καλά καλά να σκεφτεί, το είδε να τραβά με τρόπο από δίπλα του έναν όγκο, κάτι σαν κοφίνι και να το ρίχνει μέσα. Φαίνεται, κάποια τρύπα είχε ανοίξει. Τα μάτια των χωριανών κοίταζαν γουρλωμένα κατά κει. Το Μανολιό σα γατάκι πήδηξε ύστερα απ' τη στέγη και πριν προλάβει ν συρθεί ως το μετερίζι, μέσα στο σπίτι ακούστηκαν ουρλιαχτά και φωνές σα γαυγίσματα. Η πόρτα άνοιξε κι οι Γερμανοί

Ξεμπούκαραν τρέχοντας σαν τρελοί, προσπαθώντας να ξεφύγουν το μελισσοσύννεφο που τους κυνηγούσε. Κάμποσοι πέσαν κάτω τουμπανιασμένοι απ' τ' αμέτρητα κεντρίσματα των μελισσών.

Τα παλιοντούφεκα, τα παλιοσίδερα και τα τσεκούρια αποτέλειωσαν σε λίγο και τους αποδέλοιπους.

Το Μανολιό έκανε σαν το πληγωμένο θερίο, που δεν μπορούσε να χτυπήσει και με το χέρι τους οχτρούς. Τα πόδια και τα χέρια του τα είχαν πρήξει μερικές μέλισσες που μπόρεσαν να ξετρυπώσουν απ' το κοφίνι την ώρα που το μετέφερε.

Ο μπάρμπα –Λάμπης έτρεξε, αγκάλιασε το Μανολιό και το φίλησε. Τράβηξε απ' το ζωνάρι του ένα γυαλιστερό γερμανικό πιστόλι.

-Πάρ' το, Μανολιό ! ... του 'πε. Σου ανήκει. Είσαι άξιος γιος της Κρήτης.

Ύστερα τράβηξαν παραπάνω για άλλη μάχη... Μαζί τους και το Μανωλιό. Τώρα κανείς δεν μπορούσε να του πει: «Μόνο οι μεγάλοι θα πολεμήσουνε...»

Φωτό 5

Υφαντό με θέμα τη μάχη της Κρήτης (Μάιος 1941)

.....

Δ. Κατοχή , πείνα τον χειμώνα του 41-42

Η Ε λ ε ν ί τ σ α

(οι πατατίτσες)

Λιλίκα Νάκου

Μας τη φέρανε στο νοσοκομείο ένα πρωί που έκανε φοβερό κρύο εκείνο τον αξέχαστο και καταραμένο χειμώνα του σαρανταδύο.

Ήταν παγωμένη και είχε τα μάτια μισόκλειστα από την εξάντληση και την πείνα. Ήταν τόση δά! Ένα λεπτοφυές, γλυκό κοριτσάκι ως έξι χρονών. Ένα παιδάκι καστανό, που η πείνα, η κακουχία, το κρύο δεν είχαν

κατορθώσει να αλλοιώσουν το όμορφο προσωπάκι και την αθώα έκφραση των ματιών του.

Φωτό 6

Ένας πολισμάνος τη βρήκε μαζί με τον αδερφό της στο δρόμο και γύρευαν τα κακόμοιρα τα παιδιά, αγκαλιασμένα σε μια γωνιά, αν ζεσταθούνε, ενώ το ξεροβόρι της Αθήνας ξεπάγιαζε και τον πιο καλοντυμένο διαβάτη.

Ναι λοιπόν, ένα πολισμάνος καλός τα λυπήθηκε τα παιδιά και μας τα έφερε στο νοσοκομείο, στη Ριζάρειο, που σ' αυτό τότε μαζεύανε και φέρνανε όλους όσοι πέφτανε στον δρόμο από την πείνα.

Είπε στην Προϊσταμένη: «τα βρήκα αγκαλιασμένα να τουρτουρίζουνε μέσα στα κουρέλια, κάτω στο σταθμό του Ηλεκτρικού, και τα πόνεσε η ψυχή μου».

Α, αυτή η Ομόνοια... Είναι η πλατεία που ο Ηλεκτρικός Σιδηρόδρομος ξέβραζε κείνον το χειμώνα, από τον Πειραιά και τους συνοικισμούς του, έναν κόσμο κολάσεως. Έναν κόσμο ανθρώπων πειναλέων, σκελετωμένων, με μάτια έξαλλα, που μόλις φτάνανε στην Αθήνα, τρέχανε αμέσως στους ντενεκέδες των σκουπιδιών για να φάνε. Σαν να μην είχε σκουπίδια ο Πειραιάς, για να ψάξουν εκεί να φάνε.

Μα ας είναι. Ας ξανάρθω στην Ελενίτσα, το κοριτσάκι που μας έφεραν στη Ριζάρειο. Στην αρχή λοιπόν, καθώς μας έφερε και δυο άλλα παιδιά ο πολισμάνος, δεν υπήρχε κανένας τρόπος να τα κρατήσουμε στο νοσοκομείο. Όλα τα κρεβάτια ήταν πιασμένα. Στην ανάγκη μάλιστα βάζαμε τα παιδιά πέντε πέντε σε κάθε κρεβάτι, για να μην τα' αφήσουμε να πεθάνουνε με τέτοιο κρύο έξω στο δρόμο. Τα βάζαμε από τη μια και την άλλη μεριά του κρεβατιού τα καημένα. Ναι, δεν υπήρχε λοιπόν ούτε μια θεσούλα για την Ελενίτσα.

Ο πολισμάνος, καλόκαρδος, ικέτευε την Προϊσταμένη. Μα τι να σου κάνει κι αυτή; Έλεγε: «Πάρτε τουλάχιστον το κοριτσάκι... Δέστε πως

τρέμει... Είναι άσπρο το προσωπάκι του σαν το πανί... Αφήστε το το αγόρι...».

Αχ Θεέ μου! Συλλογιζόμουν εγώ, που βρισκόμουν κει δα μπροστά σ' αυτή τη σκηνή, να που γίνεται άθελα κανείς και σκληρός τέτοιες εποχές. Το αγόρι τι θα γινότανε; Θα ο κατάπινε ασφαλώς ο δρόμος και κανένα πρωί θα το βρίσκανε κοκαλωμένο από την παγωνιά και την πείνα. Θα το μαζεύανε και θα το ρίχνανε κι αυτό μέσα στο κάρο, που κάθε πρωί γυρίζει στους δρόμους της Αθήνας και μαζεύει τους πεθαμένους. Κι ύστερα, φύρδην – μίγδην, παιδιά, γέρους, νέους, πάει και τους αδειάζει σε ένα μεγάλο λάκκο στο νεκροταφείο. Τέτοια τύχη περίμενε το αγόρι.

Φωτό 7

Ντίνο, λέει το λέγανε, ήταν ως έντεκα χρονών αγόρι, σκελετωμένο· κι η πείνα το είχε κάνει να μοιάζει με μικρό πίθηκο, όπως άλλωστε μοιάζανε όλα ταπεινασμένα παιδιά, στο τελευταίο στάδιο που μας τα φέρνανε στο νοσοκομείο. Τους φυτρώνανε μάλιστα στο πρόσωπο και κάτι ξανθές τρίχες σα χνούδι, πότε άσπρες, πότε ξανθές.

Τον Ντίνο όμως κάτι τον ξεχώριζε από τον πίθηκο. Ήταν τα μπλε μεγάλα του μάτια, που, είτε από το κρύο, είτε από άλλο λόγο, μοιάζανε όλα βουρκωμένα. Κοιτάζανε γύρω τον κόσμο, τον κόσμο αυτόν που ήτανε όμοια η κόλαση, και βουρκώνανε. Θεέ μου, ήτανε να μη βουρκώνουνε τα μάτια των παιδιών, όπως και των μεγάλων απ' ό,τι γύρω τους βλέπανε;

Ας είναι. Στο πρόσωπο του παιδιού είχαν φυτρώσει αυτές οι περίεργες τρίχες του τελευταίου σταδίου της πείνας, που κάνανε και τους γιατρούς ν' απορούνε γι αυτό. Της Ελενίτσας όμως όχι. Το προσωπάκι της, αντίθετα από τα άλλα παιδιά, είχε γίνει διάφανο, λες και ήταν από φαρφουρί, από πολύτιμη πορσελάνη. Και τα μαλλάκια της, καστανά ανοιχτά, σγουραίνανε και γίνονταν σα χρυσαφιά μπροστά στο μέτωπο. Τα μάτια της, σκούρα, κοιτάζανε τον κόσμο γύρω της με εμπιστοσύνη. Και ήταν αυτή η έκφραση της εμπιστοσύνης προς τους ανθρώπους, που σου μαχαίρωνε την καρδιά....

[...]

Μας έμεινε λοιπόν η Ελενίτσα μας με το διάφανο προσωπάκι. Μόλις ζεστάθηκε και συνήλθε, άνοιξε τα μάτια της και κοίταξε ολόγυρά της. Αχ! Τι γλυκά παιδιακίσια ματάκια! Αυτά έπρεπε να βλέπουν ανθισμένα λιβάδια,

πεταλούδες, πουλιά και λουλούδια. Και όχι να κοιτάνε γύρω τα σκελετωμένα παιδιά μέσα στο θάλαμο, που βογγούσανε, υποφέρανε και πεθαίνανε... Κοίταξε περίεργα όλα γύρω της η Ελενίτσα. Στην αρχή δεν καταλάβαινε καλά πού βρισκότανε. Έπειτα κοίταξε κι εμάς τις νοσοκόμες. Και, ποιος ξέρει, ... της αρέσαμε έτσι με τις άσπρες ποδιές και μας χαμογέλασε. Τι χαμόγελο!... Η Προϊσταμένη δε βάσταξε, πήγε κοντά της, έσκυψε και τη φίλησε...

-Τι θέλεις μικρό μου; Πες τι θέλεις, μη φοβάσαι! Ό,τι θέλεις, αμέσως θα το 'χεις.

Α, τι κουβέντα τολμηρή για την εποχή που ζούμε ξεστόμισε η Προϊσταμένη! Και πόσο η ίδια ύστερα υπέφερε από την κουβέντα αυτή.

-Πες μου....

Μια φωνίτσα τότε απαλή, αδύνατη σαν αχνός είπε δειλά:

Φωτό 8

-Θέλω... Θέλω πατατίτσες τηγανιτές! ...Και το προσωπάκι της πήρε έξαφνα μια έκφραση χαρούμενη και μαζί λίγο σαν πονηρούτσικη. «Πατατίτσες τηγανιτές!», ξανάπε και κοίταξε με τα ματάκια της, γιομάτα εμπιστοσύνη, την κυρία Προϊσταμένη.

Ταράχτηκε τότε, είδα, η κυρία Προϊσταμένη. «Πατατίτσες τηγανιτές», είπε κι αυτή, σα να θυμήθηκε έξαφνα πως, πράγματι, στον κόσμο υπήρχαν κάπου πατατίτσες τηγανιτές... «Πατατίτσες;» ξανάπε η Προϊσταμένη και μας κοίταξε με ταραχή και απορία. «Πού να τις βρούμε;» έκανε πάλι κοιτάζοντας τις νοσοκόμες, που στεκόμασταν μάρτυρες βουβοί σ' αυτή όλη τη σκηνή.

Ναι, πού να τις βρούμε;... Πού να βρεθεί τέτοια πολυτέλεια της πατάτας μέσα σ' ένα νοσοκομείο όπως η Ριζάρειος... Εδώ, εμείς, είχαμε μόνο ό,τι μας έδινε ο Ερυθρός Σταυρός. Φασόλια, κάποτε λακέρδα –και πάλι φασόλια και χόρτα. Γάλα περιμέναμε να μας στείλουνε κουτιά από την Ελβετία. Μα πατάτα πού να βρεθεί;

Κι όμως η Ελενίτσα ήθελε και καλά τηγανιτές πατατίτσες. Με την ξαφνική της αυτή επιθυμία μείναμε κι εμείς οι νοσοκόμες σκεφτικές.

Άξαφνα κι εμείς θυμηθήκαμε τις πατατίτσες τις τηγανιτές του σπιτιού. Την ατμόσφαιρα του σπιτιού του καλού καιρού, που δε βάζαμε ποτέ με το νου μας, τότες, πως γραμμένο ήταν τέτοια πράγματα να δούνε τα μάτια μας!... Πατατίτσες τηγανιτές!... καλέ, τι σκέφτηκε η Ελενίτσα;

Το μικρό κοριτσάκι τώρα, ξεθαρρεμένο, μας χαμογελούσε, μας κοίταζε και μας έλεγε με την παιδικίσια φωνούλα της:

-Πατατίτσες θέλω! Πατατίτσες τηγανιτές!

Όταν της φέραμε να πει φασουλόζουμο, δεν το ήθελε. Της είχε κολλήσει η ιδέα για πατατίτσες. Και με παιδιάστικη τώρα επιμονή, τις γύρευε. Τι ήταν να ρωτήσει η Προϊσταμένη το παιδί τι ήθελε να φάει.

Φωτό 9

Σαν ήρθε ο γιατρός και μας είδε έτσι σκεπτικές, μας έβαλε μπροστά. Είχε τα νεύρα του. Δεν είχε όρεξη για πολλές κουβέντες. Είχαν, έλεγε, πολλά παιδιά πεθάνει χτες και σήμερα μέσα στο νοσοκομείο. Κι αυτός τίποτε δεν μπορούσε να κάνει για να μην πεθάνουνε.

Ούτε φάρμακα, ούτε γάλα, ούτε τίποτα υπήρχε.

-Τι χρειαζόμαστε λοιπόν εδώ μέσα εμείς οι γιατροί; είπε με απελπισία στην Προϊσταμένη.

Του δείξαμε την Ελενίτσα και του είπαμε για τις πατατίτσες που μας ζητούσε... Πάλι μας έβαλε μπροστά. «Μα και πατάτες αν είχατε, μας είπε, δεν έπρεπε να δώσετε ευθύς να φάει στο παιδί. Θα πάθει δυσεντερία, που τώρα όλα έτσι τα θερίζει. Γάλα -δεν το καταλάβατε;- γάλα πρέπει να 'χει το παιδί τούτο, όπως όλα τα παιδιά, για να σωθούνε. Δεν καταλάβατε ακόμα;» μας έκανε θυμωμένος.

Τι να πούμε όμως εμείς; Ξέραμε πως γάλα δεν υπήρχε...

Ο γιατρός πριν φύγει από το θάλαμο, πήγε ξανά κοντά στο κρεβατάκι της Ελενίτσας και, με γλυκό τρόπο τώρα, της είπε:

-Άμα γίνεις καλά, μικρούλα μου, θα φας τις πατατίτσες. Όχι τώρα! Ακούς;

Και έφυγε.

Η Ελενίτσα δεν μίλησε. Κοίταξε το γιατρό, κοίταξε κι εμάς και σώπασε. Σούφρωσε μόνο το στοματάκι της. Ήταν, βλέπεις, από μικρό, μαθημένο καμιά από τις επιθυμίες της να μην της γίνεται. Θα ήταν ίσως και η πρώτη φορά που, στη ζούλα της τη μικρή, ζήτησε κάτι. Ξεγελάστηκε η Ελενίτσα από το περιβάλλον, από τις άσπρες ποδιές μας, το καλό χαμόγελο της Προϊσταμένης, και ζήτησε και αυτή κάτι. Στο τέλος είπε: «Δεν πειράζει» και σώπασε και έγειρε το κεφαλάκι πάνω στο μαξιλάρι και έκλεισε τα ματάκια.

Την αφήσαμε. Είχαμε κι εμείς άλλες δουλειές να κάνουμε, τόσα παιδιά, τόσους αρρώστους να περιποιηθούμε μέσα στο νοσοκομείο. Μπαίναμε, βγαίναμε στις αίθουσες. Ακούγαμε από μακριά, από κάτω στην είσοδο, τη φασαρία που γινόταν εκεί, τις φωνές των ανθρώπων, που ικέτευαν τη Διεύθυνση να μπουνε μέσα στο νοσοκομείο...

«Πού θέλετε, μωρέ, να σας βάλω;» ακούστηκε η δυνατή φωνή του διευθυντή. «Θέλετε να με πνίξετε»... Δεν καταλαβαίνετε ρωμαίικα που σας λέω; Δεν υπάρχουν κρεβάτια!»

«Θα περιμένουμε ώσπου ν' αδειάσει κανένα κρεβάτι», ακούστηκε να λέει μια άγνωστη φωνή.

«Μα, για να αδειάσουν κρεβάτια, πρέπει πρώτα να πεθάνουν οι άνθρωποι. Ξέρω πότε θα πεθάνει κανείς; Μπορώ να τον βιάσω να πεθάνει;» φώναζε έξω φρενών ο διευθυντής.

Και μεις ξέραμε πως πεθαίνανε αράδα οι άνθρωποι... Μα μόλις αδειάζανε τα κρεβάτια, έρχονταν άλλοι. Κάνανε καμιά δυο μέρες και πάλι πεθαίνανε. Και όλοι από το ίδιο πράμα. Εξάντληση, δυσεντερίες από τα σκουπίδια που τρώγανε, κακουχία. Πραγματική αρρώστια δεν υπήρχε. Λιμός! σου λέει ο άλλος. Λιμός! Από αυτό που λεν και δέονται στην εκκλησία να μην πέσει ποτέ στον κόσμο. Σάματι κι εμείς οι ίδιες δεν πεινούσαμε; Δε λιγοθυμούσανε οι νοσοκόμες από την πείνα;

Κάποτε –κάποτε περνούσα και από την αίθουσα που βρισκόταν η Ελενίτσα. Πήγαινα κοντά της. Μόλις με έβλεπε, χαμογελούσε.... Μα το ίδιο απόγευμα κοκκίνισε από τον πυρετό το προσωπάκι της. Της παρουσιάστηκε η δυσεντερία. Αχ, να είχαμε τουλάχιστον να της δίναμε λίγο ρυζόνερο... μα τίποτα, είπα, δεν είχαμε. Ρύζι;... Μα πού να βρεθεί το ρύζι;... Ούτε γιατρικά είχαμε, ούτε τίποτα... Και σε κοιτάζανε τα μάτια των παιδιών, που υποφέρανε, και τίποτε δεν μπορούσες να τους κάνεις... Τίποτ' άλλο παρά στο

τέλος να τους κλείσεις τα ματάκια αυτά. Θεέ μου!... Μας είχε λοιπόν ο Θεός τόσο εγκαταλείψει;... Τι κακό να κάνανε τα παιδιά;...

Το απογευματάκι ήρθε ο αδερφός της να δει την Ελενίτσα. Ήταν μαβής από το κρύο, τα μάτια του πρησμένα από το κλάμα. Κάθισε κοντά στο κρεβατάκι της αδελφούλας του και άκουσα καθώς περνούσα από κει να της λέει: «Σου έφερα ένα παστέλι» .

Η Ελενίτσα το κοίταξε, λάμπανε τα ματάκια της από ευχαρίστηση, έκανε να το φάει, μα ήταν πολύ σκληρό και το άφησε.

-Πατατίτσες... είπε. Πατατίτσες τηγανιτές θέλω.

Το αγόρι άνοιξε καλά τα μάτια του... Καλέ, τι ζητούσε η αδερφή του; Ήταν στα σύγκαλά της; Δεν ήξερε ότι τέτοια πράγματα δεν υπήρχαν πια στον κόσμο; Της είπε το αγόρι μονάχα: «Καλά είσαι εδώ Ελενίτσα. Αχ, μ' αφήνεις δίπλα σου να ξαπλώσω; Είμαι τόσο αποσταμένος... Και κρυώνω... Ξέρεις τι κρύο κάνει έξω;»

Όταν ξαναπέρασα από το θάλαμο το αγόρι είχε φύγει με όλες τις επισκέψεις. Η Ελενίτσα όμως έκαιγε από τον πυρετό. Παραμιλούσε. Έσκυφα πάνωθ' της. «Πατατίτσες ...», έλεγε κι άπλωνε τα χεράκια της.

Κατά το βράδυ πέρασε κι ο γιατρός και κοίταξε την Ελενίτσα. Έμοιαζε ξαφνικά γερασμένος, κουρασμένος, θλιμμένος. Κι ας ήταν νέος. Έμοιαζε τελευταία να 'χει γεράσει πολύ.

Όλο το χειμώνα είχε δει τόσους αρρώστους, μικρούς και μεγάλους, να πεθαίνουνε, τόσα μάτια παιδιών τον είχαν κοιτάξει, δίχως να μπορεί να τους προσφέρει καμιά βοήθεια, που να, αν και νέος, για λίγους μήνες, τα μαλλιά του ασπρίσανε εδώ στα πλάγια.

-Λοιπόν η Ελενίτσα μας; τον ρώτησα πηγαίνοντας κοντά του.

Κούνησε το κεφάλι του. «Αν εξακολουθήσει έτσι ο πυρετός και η δυσεντερία...» είπε. Κι αμέσως, παίρνοντας ύφος αγανακτισμένο, πρόσθεσε:» Τι! Με το φασουλόζουμο θα γιατρευτεί; Ότι κάνει η φύσις». Και μουτρωμένος που δεν μπορούσε να βοηθήσει σε τίποτα, σηκώθηκε και έφυγε από το θάλαμο των παιδιών.

Έτσι πέρασε όλο εκείνο το βράδυ και το άλλο πρωί.

Η Προϊσταμένη, όταν μπήκε το απόγευμα στο θάλαμο των παιδιών, πήγε κατευθείαν κοντά στην Ελενίτσα. Όλοι πια την αγαπούσαμε. Ούτε έκλαιγε, ούτε φώναζε σαν τα άλλα παιδιά. Μόνο, σαν περνούσαμε από κει, μας χαμογελούσε.

Σα μανία μόνο της είχε κολλήσει κι όταν παραμιλούσε ακόμα, έλεγε :»Θέλω πατατίτσες, πατατίτσες τηγανιτές!» με μια παιδιάστικη επιμονή άρρωστου παιδιού.

Το άλλο πρωί, σαν πέρασε ο γιατρός και την είδε, κατσούφιασε, έμεινε σκεπτικός κι ύστερα, με το χέρι του χάιδεψε τις καστανές μπουκλίτσες της Ελενίτσας. Μας είπε, κοιτάζοντάς μας θλιμμένος:

=Δώστε της τέλος πάντων να φάει πατατίτσες, να πάει ευχαριστημένο το παιδί...

=Α! έκανε η Προϊσταμένη, κουνώντας το κεφάλι της. Ωστε δεν υπάρχει πια καμιά ελπίδα;

Και αμέσως γύρισε και φώναξε σε μας τις νοσοκόμες, που καθόμασταν και την κοιτάζαμε:

-Γρήγορα να μας βρείτε μια δυο πατάτες! Τι με κοιτάτε έτσι; Λέω να τρέξετε να μου οικονομήσετε καμιά πατάτα, να δώσουμε στο παιδί!

Την κοιτάζαμε την Προϊσταμένη κι είχαμε μείνει άναυδες.

Τι να της πούμε; Πως είχε τρελαθεί; Έτρωγε κανένας μας πατάτες; Είχαμε μεις πατάτα σπίτια μας; Μονάχα οι πολύ πλούσιοι θα 'χαν, μα κι αυτοί θα τις τρώγανε κρυφά, για να μην τους δει κανένας.

Η Προϊσταμένη ήταν μια γυναίκα ενεργητική, που δεν δίσταζε ποτέ μπροστά σε καμιά δυσκολία. Είχε κιόλας βρει κάτι με το νου της. Μας είπε : «Να πάει, μια από σας, γλήγορα, στο μέγαρο απέναντι. Ξέρω την κυρία που κάθεται. Θα χτυπήσετε την πόρτα δυνατά, ωσότου σας ανοίξουν, και θα πείτε στον υπηρέτη ότι η Προϊσταμένη εδώ του νοσοκομείου σας έστειλε και ότι είναι ανάγκη να δείτε την ίδια την κυρία. Θα της τα πείτε όλα όπως είναι. Μια πατάτα γυρεύει για ένα παιδάκι, που ίσως πεθάνει. Τρέξτε τώρα γλήγορα!»

Έτρεξα εγώ στο απέναντι μέγαρο, χτύπησα δυνατά την πόρτα. Μου άνοιξε ένας λακές, με έβαλε κάτω στα σαλόνια... περίμενα... Αχ, Θεέ μου,

συλλογιζόμουν εγώ διαρκώς, ας κάνουμε γρήγορα, να βαστάξει η Ελενίτσα, ωστόσο τις δώσουνε, τις ψήσουνε, τις ετοιμάσουνε τις τηγανιτές πατατίτσες. Με είχε πιάσει νευρικό και δε με χωρούσε ο τόπος...

Τέλος φάνηκε η οικοδέσποινα. Της είπα τι συνέβαινε.

-Ευχαρίστως, μου είπε. Δεν έχω πολλές πατάτες. Μπορώ να σας δώσω μια οκά για τους αρρώστους σας.

Και κουδούνισε και ήρθε πάλι ο λακές. Αμα άκουσε όμως εκείνος πως η κυρά του θα έδινε μια οκά πατάτες στο νοσοκομείο, ευθύς κατέβασε τα μούτρα του και με κοίταξε βλοσυρά, σα να 'λεγε : «Καρακάξα, αν το 'ξερα, δε θα σ' άνοιγα την πόρτα!» Μα δεν μπορούσε να κάνει αλλιώς και σε λίγο έφερε τις πατάτες.

-Ευχαριστώ, είπα και έφυγα τρέχοντας για το νοσοκομείο.

Φασαρία, συναγερμός στην κουζίνα, μόλις είδαν όλοι τους τις πατάτες. Τις κοιτάζανε όλοι σηκωμένοι από πάνω... Και όταν τις ψήσανε, μια καθαρίστρια λιγοθύμησε, λέει, από τη μυρουδιά.

Η είδηση ότι φέρανε πατάτες πετούσε από στόμα σε στόμα ως πάνω στους αρρώστους. «Πατατίτσες τηγανιτές κάνουν κάτω», λέγανε.

Μα η Ελενίτσα, στο μεταξύ, όλο και χειροτέρευε. Δεν μπορούσε πια ούτε τα ματάκια της να κρατήσει ανοιχτά. Τα άνοιγε και τα έκλεινε αμέσως. Το χειλάκι της άσπριζε. Κρύωνε.

Ένας βοηθός που πέρασε είπε: «Τι να 'χει ρωτάτε; Εξάντληση του οργανισμού. Βάσταξε, βάσταξε το παιδί, εξαντλήθηκε, κι η δυσεντερία από πάνω την απέκαμε. Τι νομίζετε; Αυτό μας περιμένει και μας. Θα βγάλουμε κι εμείς το χειμώνα;»

Αυτά είπε κι έφυγε. Είναι μερικοί άνθρωποι, έτσι, που σε αποκαρδιώνουμε, αντί να σου δώσουνε κουράγιο.

Πέρασα κοντά από το κρεβάτι της Ελενίτσας. Τη φωνάζω: «Ελενίτσα!»

Γυρίζει, με κοιτά και χαμογελά...

-Θα σου φέρουνε της λέω πατατίτσες τηγανιτές.

Έρχεται η Προϊσταμένη. Της χαϊδεύει τα μαλλιά. Την κοιτά η Ελενίτσα. Θεέ μου, τι χαμόγελο έχει το παιδί! Τι χαμόγελο είναι αυτό όταν πλησιάζεις και σ' αντικρίσει! Ράισε όλων μας η καρδιά...

Τέλος, ήρθανε, φέρανε τις πατατίτσες μέσα σ' ένα πιάτο, όμορφες, ροδοκόκκινες, καλοτηγανισμένες. Ζευγάρια ματάκια άλλων παιδιών από τα κρεβατάκια τους κοιτάζανε!... Ανασηκώνονται...

Μα η Προϊσταμένη λέει δυνατά:

Όχι! Οι πατατίτσες είναι μόνο για την Ελενίτσα!

Και σκύβει πάνω από το κοριτσάκι και της λέει:

- Ελενίτσα, να οι πατατίτσες σου! Είναι δικές σου! Σου τις φέραμε...
Ελενίτσα!

Ανοιξε τα μάτια το κοριτσάκι. Μια λάμψη χαράς πέρασε, πριν να σβήσουνε τα ματάκια του. « Α! » έκανε και χαμογέλασε και ανασηκώθηκε κομμάτι στο κρεβάτι κι άπλωσε το χεράκι να τις αρπάξει. Αλλά – αχ! – το κεφαλάκι ξαφνικά έγειρε προς τα πίσω πιο άσπρο από πανί. Τα χειλάκια γινήκανε ευθύς μαβιά. Μεγάλοι κύκλοι μαύροι φανήκανε κάτω από τα μάτια.

-Ελενίτσα! Ελενίτσα! Της φωνάζει η Προϊσταμένη.

Λιγοθύμησε η Ελενίτσα! ...

Φωτό 10

Τρέξαμε οι δυο νοσοκόμες που είμαστε εκεί, κοντά στο κρεβατάκι του παιδιού. Και είδαμε το ένα χεράκι πάνω στο σεντόνι να κρατά σφιχτά – σφιχτά τις τηγανιτές πατατίτσες. Δεν ήθελε να τις παρατήρει. Ανάσαινε βαθιά και η αγωνία ήταν σύντομη. Μα πάντα βάσταγε τις πατατίτσες τις τηγανιτές. Δεν είχε προφτάσει ούτε στο στόμα της να τις βάλει η Ελενίτσα. Με δυσκολία μεγάλη η Προϊσταμένη άνοιξε το χεράκι που κρατούσε τις πατατίτσες, για να μην παρουσιαστεί έτσι μπροστά στο Θεό και λυπηθεί Εκείνος και πει : «Α, άνθρωποι τρελοί! Εγώ απ' όλα τα καλά σας έδωσα στη γη!... Και όμως εσείς αφήσατε την τελευταία στιγμή, για να δώσετε στην Ελενίτσα λιγάκι φαί;»

Τα σταύρωσε λοιπόν τα χεράκια η Προϊσταμένη, για να παρουσιαστεί έτσι, χωρίς πατατίτσες, μπροστά του η Ελενίτσα. Με αδειανά και σταυρωμένα χεράκια. Στο Θεό που καλούσε τα φτωχά παιδιά κοντά Του, για να τα βγάλει από την κόλαση της ζωής.

Ε. Αντίσταση, ο αγώνας στα βουνά - Το ελεύθερο κράτος των βουνών

Είμαστε πλέον αντάρτες

Ανώνυμος

Τη διήγηση την έγραψε ένας απλός άνθρωπος, όχι συγγραφέας που θέλησε να μείνει ανώνυμος.

Φωτό 11

Οι πρώτες αντάρτικες ομάδες είχαν ακουστεί στη Ρούμελη. Τη γέφυρα του Γοργοποτάμου την είχαν ανατινάξει. Τα γεγονότα αυτά μας συγκινήσανε όλους μας. Η οργάνωση Φαρσάλων, που είχε συγκροτηθεί από τις πρώτες κιόλας μέρες της Κατοχής, ξαπλώθηκε σ' όλο τον κάμπο. Αργότερα, με την ίδρυσή του, εντάχθηκε στο ΕΑΜ.

Φωτό 12

Ναπολέον Ζέρβας, αρχηγός της αντιστασιακής οργάνωσης ΕΔΕΣ (αριστερά)

Αρης Βελουχιώτης, αρχηγός της αντιστασιακής οργάνωσης ΕΛΑΣ(δεξιά)

Πολλοί οργανωμένοι εκφράζουν την επιθυμία να καταταγούν στον Εθνικοαπελευθερωτικό στρατό. Πήραν απόφαση, να ενισχυθεί το αντάρτικο με μια ομάδα. Οι προετοιμασίες άρχισαν στις αρχές του 1943. Ο αριθμός των μελών της πρέπει να είναι περιορισμένος, για να μη γυμνωθεί η οργάνωση από στελέχη. Τελικά επτά νέοι εφοδιάζονται με τον απαραίτητο ιματισμό και άρβυλα, με οπλισμό μόνον ένα πιστόλι ξεκινούν στις 19 Φεβρουαρίου 1943 το σούρουπο για την Ελεύθερη Ελλάδα. Λίγη ώρα πριν ξεκινήσω με δυο

από τους νέους που συμμετέχουν στην αποστολή, είναι δυο αδελφικοί φίλοι, κουβέντα όμως για την αποστολή, δεν το ξέρουν επίσημα ότι και οι δυο είναι για τον ίδιο προορισμό, το υποψιάζονται όμως από τις κινήσεις τους προηγούμενα. Η ώρα πλησιάζει, καληνυχτίζονται, χωρίζουν. Θα συναντηθούν σε λίγη ώρα στο καθορισμένο μέρος.

Φωτό 13

Οι επτά υποψήφιοι αντάρτες ξεκινούν από την πόλη και από διάφορα μονοπάτια βαδίζουν προς το μέρος συνάντησης. Οι καρδιές χτυπούν ακατάπαυστα απ' τη συγκίνηση. Είναι οι ιερότερες και ωραιότερες στιγμές της ζωής τους.

Η συνάντηση έγινε την καθορισμένη ώρα και στο καθορισμένο μέρος. Ο επικεφαλής της αποστολής παίρνει και δίνει τα συνθήματα αναγνώρισης, όλοι είναι παρόντες. Η μικρή ομάδα συντάσσεται, η ώρα είναι 9 το βράδυ, η πορεία αρχίζει, η άγρια ομορφιά του μέρους είναι σημάδι πως από δω αρχίζει η Ελεύθερη Ελλάδα, αναπνέουμε καθαρό και ελεύθερο αέρα, αφήνουμε τους καραμπινιέρους και τις ατέλειωτες φάλαγγες των Γερμανών. Θα τους συναντήσουμε αργότερα στη μάχη.

Φωτό 14 κ φωτό 15

Η πορεία συνεχίζεται, φτάνουμε στις παρυφές του Κασιδιάρη· εκεί σε μια πηγή τρώμε λίγες σταφίδες και σύκα που είχαμε μαζί μας, πίνουμε νερό και ξεκινάμε πάλι. Απ' το πυκνό δάσος του Κασιδιάρη ακούγονται τα ουρλιαχτά των λύκων. Φτάνουμε λίγο έξω από το χωριό Μαντασιά Δομοκού, μας πήρε το χάραμα, σταθμεύουμε, ανάβουμε φωτιά. Οι χωρικοί βγαίνουν από το χωριό, για να δουλέψουν στα χωράφια τους, μας καλημερίζουν. Είναι συνηθισμένοι να βλέπουν ξένους στο χωριό τους. Δεν μοιάζουμε όμως με 'μαυραγορίτες'· δεν έχουμε πραμάτεια, για να την ανταλλάξουμε με καλαμπόκι, το υποψιάζονται πως κάποια σχέση έχουμε με το αντάρτικο, μας δίνουν πρόθυμα όποια πληροφορία τους ζητάμε. Φτάνουμε στο χωριό Χιλιαδού, είναι και ο προορισμός μας. Με το σκάσιμο του ήλιου ξεκινάμε, περνάμε το χωριό, προχωρούμε και φτάνουμε έπειτα από μια ώρα πορεία στη Χιλιαδού. Οι χωρικοί μας βλέπουν, μας πλησιάζουν, προσπαθούν να μάθουν ποιοι είμαστε και τι θέλουμε. Αν και το μαντεύουν. Το χωριό τους είναι ελεύθερο, οι κατακτητές και οι λεγεωνάριοι δεν κάνουν ποτές την κουτουράδα να πάνε στην περιοχή τους. Ζητάμε να συνδεθούμε με την

οργάνωση. Αποδείχτηκε πως όλοι οι συνομιλητές είναι οργανωμένοι. Μας πλησιάζει ο υπεύθυνος του χωριού και χωρίς καμιά επιφύλαξη του λέμε ποιοι είμαστε και ότι θέλουμε να καταταγούμε, μας πληροφορεί πως οι αντάρτες θα περάσουν το βράδυ από το χωριό Μαντασιά και πως θα τους συναντήσουμε εκεί.

Φωτό 16

Στο χωριό βρήκαμε πολλούς γνωστούς και συμπολεμιστές μας του Αλβανικού Μετώπου, μας δέχονται με χαρά, μας συγχαίρουν για την απόφασή μας. Το μεσημέρι η οργάνωση μας έστειλε σε σπίτια για φαγητό, μας περιποιούνται, κάνουν ό,τι είναι δυνατό για να μας ευχαριστήσουν. Το απόγευμα συγκεντρωθήκαμε στην πλατεία του χωριού. Εκεί μας φέρνουν ένα σακίδιο που είχαμε ξεχάσει στο μέρος που ανάψαμε τη φωτιά, το βρήκε κάποιος χωρικός και το 'δωσε στην οργάνωση. Αυτό μας συγκίνησε. Ο κόσμος εδώ διαπαιδαγωγείται με το πνεύμα της αδελφότητας και της τιμιότητας.

Μαζί με τους υπεύθυνους της Χιλιαδού και μ' ένα αντάρτη τραυματία που νοσηλεύονταν εκεί επιστρέφουμε στη Μαντασιά.

Ο ήλιος έγειρε προς τη δύση του, βράδιασε και με όλους τους χωρικούς βγήκαμε στην άκρη του χωριού, για να υποδεχτούμε τους αντάρτες. Από το βάθος του δρόμου ακούγεται το «Έλληνες, ακολουθήστε των ανταρτών τη φωνή». Οι πρώτοι φάνηκαν, μπροστά η γαλανόλευκη, καβάλα ο Περικλής και ο Μπελής, πίσω οι αντάρτες, το θέαμα είναι άκρως συγκινητικό, συγκλονιστικό. Τα μάτια βούρκωσαν, χειροκροτούμε.

Φωτό 17

Παρατάσσονται στο προαύλιο του σχολείου, οι επικεφαλής των ομάδων δίνουν αναφορά στον αξιωματικό υπηρεσίας. Οι περισσότεροι έχουν γένια, με σοβαρά αλλά γεμάτα καλοσύνη πρόσωπα υποδέχονται κι εμάς. Έμαθαν πως ήρθανε καινούριοι να καταταγούνε. Μας μίλησε ο Περικλής και ο Μπελής. «Αύριο θα σας βάλουμε σε ομάδες». Πήγαμε στο σπίτι για φαγητό και για ύπνο. Την επόμενη στο διπλανό χωριό μας εντάξανε, μας δώσανε όπλα. Είμαστε πλέον αντάρτες !

Από το υστερόγραφο της δόξας

Γιάννης Ρίτσος

-Τον ξέρεις τον Άρη;

-Ναι. Τον ξέρω.

Τον είδες ποτέ σου;

-Όχι. Μα τονε ξέρω.

-Πώς είναι;

-Τρεις βολές πιο αψηλός από τον πατέρα μου. Κι έχει ένα μεγάλο μεγάλο κόκκινο άλογο. Και πίσω τον ακλουθάει πάντοτε ένας τρανός αητός με μια σημαία.

-Εσύ Γιωργή, τον ξέρεις τον Άρη;

-Τονε ξέρω.

-Τον είδες ποτέ σου;

-Τον είδα με τα μάτια μου.

-Πώς είναι;

-Έχει μακριά γένεια κι ένα αληθινό άστρο στο μαύρο σκούφο του. Κι άμα μιλάει –κι ας χιονίζει ακόμα –γίνεται μονομιάς πολλή ζέστα. Κι όταν ακούνε τ' όνομά του οι Γερμανοί κρύβονται σα λαγοί μέσα στα δάσα.

Ένα μεγάλο κόκκινο άλογο, ένας αετός με μια σημαία, ένα άστρο αληθινό, πολλή ζέστα –αυτός είναι ο Άρης των παιδιών και των μεγάλων.

Φωτό 18

Άρης Βελουχιώτης, ο πρωτοκαπετάνιος του ΕΛΑΣ

.....

Το κελάηδημα της τσίχλας

Κώστας Βάρναλης

Τσίχλα την παρανομιάζανε στο χωριό την Αννούλα. Κι έζησε και πέθανε τσίχλα.

Ήτανε μιας μπουκιάς ανθρωπάκι. Αδύνατη, με ψιλά κανιά, δίχως βάρος, πετούμενη. Δεν περπατούσε — πήδαγε κ έτρεχε.

Αλλά για ποιο χωριό μιλάμε;

Για έν' από κείνα τα βουνίσια, που σκαρφαλώνουνε στην πλαγιά του βουνού κι είναι όλα τα ίδια. Όμορφα, μα φτωχά και μίξερα κι αφημένα στην τύχη τους κι από θεούς κι ανθρώπους.

Μια ρεματιά στην κατηφοριά με τις κόκκινες ροδοδάφνες και μια γιδόστρατα, που φέρνει μες από το δάσος των πεύκων στην κορφή του βουνού. Τόσο απόμερο, ξεχασμένο χωριό, που σχεδόν είχε κι αυτό ξεχάσει τ' όνομά του.

Δεν του χρειαζότανε, λες και του 'πεφτε βάρος.

Αλλ' όσο τους λείπουνε των μικρών αφτών χωριών πολιτισμός, φροντίδα και χορτασιά, τόσο τους περισσεύ' η ψυχή. Ψυχή του λαού.

Είμαστε στον τελεφταίο χρόνο της Κατοχής.

Το χωριό, που λέμε, βρισκότανε στα σύνορα των δυο Ελλάδων: της λεύτερης και της συνεργαζόμενης. Αλλά προς τα εδώ.

Ένα γερμανικό φυλάκιο προσπαθούσε με τους ναζήδες τους δικούς του και τους τσολιάδες τους «δικούς μας» να αποδιρίζει τη λευτεριά να κατέβει απ' την κορφή του βουνού προς τα κάτω - στον κάμπο. Γιατί κει ψηλά στην κορφή του βουνού είχανε φωλιάσ' οι αγωνιστές του έθνους κι ετοιμάζανε «καλά Χριστούγεννα» για τους εχθρούς.

Με την απελευθερωτική επιτροπή του χωριού είχανε συχνήν επαφή. Αλλά πώς; Μέσον της Τσίχλας. Ήτανε κόρη μιας φτωχιάς χηρευάμενης του χωριού, που ο άντρας της σκοτώθηκε στην Αλβανία. Οχτώ με δέκα χρονών η Τσίχλα. Μα γεμάτη φωνή, ξυπνάδα και μίσος εναντίον των εχθρών. Και σβέλτη και μπασμένη στη ζωή — σαν ώριμο πλάσμα — κι αδείλιαστη.

Καλός καιρός στα τέλη του Δεκέμβρη. Ήλιος και στέγνη — μα και κρύο τσουχτερό.

Η Τσίχλα μαζί μ' άλλα παιδιά (τα σκολειά κλεισμένα!) βγαίναν έξω απ' το χωριό σ' ένα πλάτωμα προς το ρέμα και παίζανε μπροστά στα μάτια των Γερμανών και των τσολιάδων.

Παίζανε τόπι.

Η Τσίχλα, πάνου στο φούντωμα του παιχνιδιού, τίναζε το τόπι όσο μπορούσε μακρύτερα προς το ρέμα κι ύστερις έτρεχε, όσο μπορούσε πιότερο, να το φτάσει.

Το τόπι κυλούσε κάτω στη ρεματιά κι η Τσίχλα κυλούσε κι αυτή.

Όχι πολύ ψηλά, μέσα στο δάσος την περιμένανε κατά το μεσημέρι, κάθε μέρα δυο αντάρτες. Τους έδινε το μήνυμα γραμμένο ή στοματικά της Επιτροπής και ξαναγυρνούσε πίσου λαχανιασμένη (για να μην αργήσει) με το τόπι στα χέρια!

Αλλ' αυτό το ταχτικό χάσιμο της Τσίχλας μέσα στο δάσος πονήρησε τους «εχθρούς» ξένους και δικούς.

— Πρέπει να ιδούμε τι τρέχει, με τρόπο –γιατί το μωρό είναι πολύ πονηρό...

Αλλά δε χρειάστηκε τρόπος. Ο πρόεδρος του χωριού, δεξί χέρι των Ναζήδων, έκανε την τελευταία του υπηρεσία «προς την πατρίδα». Τους πληροφόρησε τι συμβαίνει.

Όταν την άλλη μέρα, παραμονή των Χριστουγέννων, η Τσίχλα ξανάκανε το «παιχνίδι» της, τρέξεσε πίσω από το τόπι ναζήδες και «δικοί», σταματήσανε το τόπι τη σταματήσανε κι αυτήνε. Και την ψάξανε.

Βρήκανε χωμένο μέσα στα μαλλιά της ένα χαρτάκι.

— Έλα δω, πουλάκι μου, τη ρώτησε ο πρόεδρος. Ποιος σου το 'δωσε τούτο;

— Μόνη μου το 'γραψα.

— Και τι ξέρεις εσύ από τέτοια πράματα;

— Όλοι μας ξέρουμε.

— Και τι άλλο «παιχνίδι» ξέρεις;

— Όλα. Και να τρέχω. Και να πηδώ. Και να τραγουδώ. Να σκαρφαλώνω στα δέντρα να καρπολογώ και να πιάνω πουλάκια στις φωλιές τους.

— Για σκαρφάλωσε σ' αυτήνε την ελιά να σε ιδούμε; Η Τσίχλα βρέθηκε σ' ένα λεπτό πάνω στο δέντρο.

— Ξέρεις, είπες, να τραγουδάς. Για πες μας κανένα «σκοπό» ν' ακούσουμε; Ό,τι σου αρέσει.

Κί η Τσίχλα με λαγαρή παιδιάστικη φωνή κελάηδησε.

— «Μαύρ' είν' η νύχτα στα βουνά...» (Αυτό το τραγούδι ήτανε τότες το πιο συνηθισμένο τραγούδι των σκλαβωμένων Ελλήνων).

Μπαμ!, μπαμ!, μπαμ!...

Οι Γερμαναράδες κι οι τσολιάδες τη βάλανε στο σημάδι και τη σκοτώσανε σαν πουλί. Και το πουλί σωριάστηκε χάμου, μιας φούχτας σώμα κι απέραντη ψυχή. Η ψυχή όλης της Ελλάδας.

Περασμένα μεσάνυχτα, την ώρα που οι καμπάνες διαλαλούσανε τη γέννηση του «Σωτήρος», πέσανε ξαφνικά στο χωριό οι αντάρτες – και ναζήδες και «δικοί» κι ο πρόεδρος πλήρωσαν με τη ζωή τους το άναντρό τους έγκλημα.

Κ' ύστερα;

Ύστερα από ένα χρόνο η «Ελευθερία» είχε κυνηγηθεί στεριάς και πελάου απ' όλην την Ελλάδα. Αλλά κάθε Χριστούγεννα, μετά τα μεσάνυχτα, οι χαρούμενοι αντίλαλοι της καμπάνας δεν μπορούν να πνίξουνε το θλιβερό κελάηδημα της Τσίχλας και το κλάμα της Πατρίδας...

.....
ΣΤ. Αντίσταση, ο αγώνας στις πόλεις

Οι πιτσιρικοί

Δημήτρης Ψαθάς

Γενάρης του 42. Σκελετωμένοι οι άνθρωποι γυρίζουνε στους δρόμους. Νομίζεις πως το κρύο, η πείνα και ο φόβος αγωνίζονται ποιο από τα τρία αυτά κακά θα καταφέρει να γονατίσει μια ώρα αρχύτερα τον αναιδέστατον αυτόν λαό, που σε πείσμα κάθε λογικής εξακολουθεί να ζει και να υπάρχει. Και όχι μονάχα αυτό, παρά και να αστειεύεται.

Ο πιτσιρικός προπάντων έχει κέφι. Γελά. Φλυαρεί. Πειράζει. Κλείνει το μάτι και χαιρετά φασιστικά τους Ιταλούς, ξεροβήχει όταν περνάνε Γερμανοί, κορδώνεται και κάνει την περπατησιά τους. Ο φόβος τού είναι πράγμα άγνωστο, το αστείο η ζωή του.

...Βραδάκι. Στο Ζάππειο. Ένα τεράστιο γερμανικό φορτηγό είναι σταματημένο κι έχει τα φώτα του αναμμένα. Ο Γερμανός σκοπός έχει οργανώσει την άμυνά του για την περίπτωση επιδρομής των σαλταδόρων(1). Έχει τα μάτια δεκατέσσερα. Γιατί εκείνοι χυμούν σαν αετοί ακριβώς τη στιγμή που δεν τους περιμένεις και οι ρεζέρβες κάνουν φτερά. Μια αδιάκοπη απειλή είναι το τραγούδι τους:

Να σαλτάρω, να σαλτάρω, τη ρεζέρβα να του πάρω!

Φωτό 19 κ φωτό 20

Τα ξέρει αυτά ο κάθε Γερμανός που του εμπιστεύθηκαν αυτοκίνητο, γιατί πολλά είδαν και πάθαν όλοι από τους σαλταδόρους. Αλλά κι ο κίνδυνος των πιτσιρικών δεν είναι μικρός. Ένας ακήρυχτος πόλεμος υπάρχει ανάμεσα στα θηρία και τα πεινασμένα αλητάκια της Αθήνας. Η πονηριά είναι το όπλο τους. Όταν δε βάζουν σε ενέργεια αυτή και κάνουν τον πόλεμο ανοιχτά,

πάνε χαμένα. Οι Γερμανοί δεν χωρατεύουν. Στις αρχές που πρωτομπήκαν, παιδιά πετροβόλησαν ένα αυτοκίνητο. Λυσσασμένος φρενάρισε και κατέβηκε ο Γερμανός. Έπιασε ένα. Άδραξε το χέρι του παιδιού, το 'φερε στο γόνατό του και το 'σπασε, όπως σπάζεις ένα ξύλο. Ούρλιαξε το παιδί κι έπεσε λιπόθυμο. Κι ο Γερμανός το παράτησε εκεί, ξανανέβηκε στο αυτοκίνητό του κι έφυγε. Η ανθρωπιά είναι πολυτέλεια περιττή, είπε ο χιτλερισμός, και πήραν σκληρή πείρα ως και τα μωρά.

Να το βάλουν κάτω;

Όχι δα! Είδαν ότι άνισος πόλεμος δίχως πονηριά δεν γίνεται. Κι από τότε το μυαλουδάκι της μαρίδας δεν ασχολείται μονάχα πώς θα εξοικονομήσει ένα ξεροκόμματο, αλλά και πώς θα στραβώσει αυτό το φοβερό Κύκλωπα, που τρέμει όλος ο κόσμος.

Παίρνει τα μέτρα του ο Πολύφημος. Κοιτά γύρω. Κι ακριβώς για ν' αποφύγει κανένα αναπάντεχο, έχει ανάψει και τα φώτα του αυτοκινήτου. Κι ακόμα, για να είναι σίγουρος εκατό τα εκατό, δε στέκεται σ' ένα μέρος, παρά φέρνει βόλτες γύρω γύρω το φορητό. Αν κοτάς (2), Οδυσσέα, έλα! Κι έρχεται ο Οδυσσέας. Πατριδα του είναι το χώμα που πατά ο Κύκλωπας κι αν ζωντάνεψε αυτός, σε τούτα τα χώματα, δεν πέθανε όμως ποτέ το πολυμήχανο πνεύμα του πολύμητι (3). Μόνο που ο Ομηρικός ήρωας τούτη τη φορά είναι ένα παιδάκι δέκα χρόνων. Πεινασμένο. Κουρελίδικο. Εύθυμο ωστόσο και παμπόνηρο. Κρατά ένα τσιγάρο και πλησιάζει στο παλιό φανάρι του αυτοκινήτου. Σταματά ο Γερμανός και το κοιτά. Τι θέλει να κάνει; Σκύβει ο μικρός ν' ανάψει το τσιγάρο του απ' το ηλεκτρικό. Κι ο Κύκλωπας απορεί.

-Τι κάνει;

Καμαράτ(4), ανάψει σιγαρέτ;

Ηλεκτρικός;

Για(5).

Ξεκαρδίζεται ο Κύκλωπας. Τι κουτοί που είναι οι πιτσιρικοί στην Ελλάδα! Αν είναι δυνατόν ν' ανάψει το τσιγάρο του απ' το ηλεκτρικό φανάρι! Και τον κάνει χάζι.

-Ανάψει;

-Ανάψει, καμαράτ.

-Νιχτς (6) ανάψει.

-Για, για. Εγώ σου λέω ανάψει σιγαρέτ. Βάζουμε στοίχημα;

-Στοίχημα;

Δε νιώθει.

-Νιχτς καταλαβαίνει.

-Το λοιπόν, άκου να δεις, μάγκα. Αν εγώ νιξ ανάψει το τσιγάρο απ' το φανάρι, εσύ εμένα καρπαζά. Κλαπ!. Αν εγώ ανάψει το τσιγάρο, απ' το φανάρι, εγώ εσένα καρπαζά. Κλάπ!

Με παραστατικές χειρονομίες εξηγεί ο πιτσιρικός την πρότασή του στον Κύκλωπα. Κι εκείνος τον κοιτά και διασκεδάζει.

-Ντεν καταλαβαίνει.

-Νιξ;

-Νιξ.

-Είσαι μάπας.

Ο Γερμανός βγάζει τον αναπτήρα. Τον ανάβει και δίνει φωτιά στον πιτσιρικό. Αλλά ο πιτσιρικός του κάνει χωρατά. Φου και σβήνει τον αναπτήρα. Γελά ο Κύκλωπας. Τι παιχνιδιάρηδες που είναι οι πιτσιρικοί στην Ελλάδα. Ξανανάβει τον αναπτήρα. Τον απλώνει. Πλησιάζει το μούτρο του ο πιτσιρικός, φέρνει κοντά το τσιγάρο του, κάνει τάχα πως ανάβει, ύστερα απότομα πάλι φου και ξανασβήνει τον αναπτήρα. Ξεκαρδίζεται ο Γερμανός.

-Χο-χο-χο!

Κουτοί και πεισματάρηδες που είναι οι πιτσιρικοί στην Ελλάδα! Ένας πελώριος Γερμανός νιώθει την απέραντη υπεροχή του απέναντι σε αυτό το μικροσκοπικό χαζόπρμα και καθώς το βλέπει να τραβάει πάλι στο φανάρι για ν' ανάψει, βρίσκει πως έχει δίκιο ο Χίτλερ να βραχνιάζει πως οι Γερμανοί είναι έξυπνος και περιούσιος λαός, που προορίστηκε από τη Θεία Πρόνοια να καβαλήσει όλους τους λαούς που είναι κουτοί. Αλλά το αστείο παρακρατά κι ο μικρός ανάβει επιτέλους από τον αναπτήρα:

-Τάκενσεν!

-Εν-τά-ξει!

-Μπράβο, ρε Χιπλερία. Τα 'μαθες τα ρωμέικα. Αφίτερζεν.

-Αφίτερζεν.

Κι ο Κύκλωπας με το χαμόγελο στο κρύο του πρόσωπο κοιτά τον πιτσιρίκο που χάνεται μες στο σκοτάδι. Ύστερα ετοιμάζεται πάλι να ξαναρχίσει τις βόλτες του γύρω απ' το αυτοκίνητο.

Αλλά όταν φτάνει στο πίσω μέρος, γουρλώνει τα μάτια. Κομμάτια ξεβιδωμένα, λάστιχα κατατρυπημένα, κομμάτια που λείπουν, σωστή καταστροφή. Και τότε μόνο καταλαβαίνει:

-Αχ ζοόόό!...

Λυσσά. Γαυγίζει. Τραβά το πιστόλι. Αλλά οι πιτσιρίκοι – γιατί ήταν ολόκληρη παρέα που μοίρασε τη δουλειά του σαμποτάζ- έγιναν άφαντοι.

Φωτό 21

Σαλταδόροι εν δράσει : Σκηνή από την αριστουργηματική ταινία « Το ξυπόλυτο τάγμα» του Γκρεγκ Τάλλας (Γρηγόρη Θαλασσινού) 1953

.....

Z. Αντίποινα

Τ ο μ π λ ό κ ο

Δημήτρης Ραβάνης Ρεντής

Στις γειτονιές είχαν αρχίσει από καιρό τα γερμανικά μπλόκα. Κι η οδός Ωραίας, ένα από τα δρομάκια της Αθήνας, καρτερούσε την αράδα της. Μέρα με τη μέρα ο κύκλος στένευε γύρω της. Οι άνθρωποι λαγοκοιμόντουσαν, έτοιμοι να πεταχτούν απάνω με τον παραμικρό θόρυβο. Ο τρόμος κι ο κίνδυνος που πριν σε παραμόνευε μόνο στο δρόμο, τώρα είχε μπει και μέσα στα σπίτια. Πουθενά δεν ήσουν εξασφαλισμένος. Παντού μπορούσε να σε βρει ο χάρος. Και να που το μπλόκο έφτασε και στην οδό Ωραίας.

Ένας ξαφνικός θόρυβος ξύπνησε το δρομάκο. Την ίδια στιγμή κι από τις δυο πάντες του στενού μπουκάρησαν οι γερμανικές μοτοσυκλέτες. Ύστερα μπήκαν τρία μαύρα αυτοκίνητα και δυο φορτηγά. Ακούστηκαν σύντομες διαταγές και σε λίγο μια φωνή βαριά, δυνατή ούρλιασε:

-Όλοι οι άντρες από δέκα έξη χρονών να βγούνε στο δρόμο!

Η φωνή σώπασε για λίγο. Μα σε λίγο ξανακούστηκε:

Φωτό 22

-Όλοι οι άντρες από δεκάξη ως εξήντα χρονών να βγούνε στο δρόμοοο!

Ήταν ένα ουρλιαχτό σα σκυλιού που προμηνούσε κάποια καταστροφή, κάποιο θάνατο. Η φωνή, άγρια, σουρτή, κουρέλιασε τη νύχτα. Ο αέρας λαχτάρησε για λίγο, τρεμούλιασε κι ύστερα απλώθηκε μια αλλόκοτη, νεκρική, άγρια, ησυχία. Κανένα παράθυρο δεν ανοίχτηκε. Καμιά πόρτα δεν έτριξε. Σαν να μην άκουσε κανένας τη φρικτή φωνή, που τώρα τελευταία όλο και πιο συχνά τάραζε τις συνοικίες της Αθήνας. Η οδός Ωραίας σάμπως να 'χασε ξαφνικά την ψυχή της, σα να νέκρωσε. Σάμπως να μείναμε μόνο τα σπίτια, κρύα, ακατοίκητα. Κι όμως οι άνθρωποι την ίδια τη στιγμή, όλοι, ήταν πια σηκωμένοι και ντυμένοι, αποχαιρετιόντουσαν, φιλιόντουσαν, σαν να τοιμαζόντουσαν για ένα μεγάλο ταξίδι και να καρτέραγαν ν' ακουστεί ξανά η φωνή, για στερνή φορά, που θα ξανάδινε τη φριχτή διαταγή, προσπαθώντας να μακρύνουν λίγο τη στιγμή του χωρισμού.

Πρώτος βγήκε ο Μπάκας, ο έμπορος. Μόλις άκουσε τις φωνές κάτω στο δρόμο, πετάχτηκε από το κρεβάτι και βγήκε έτσι όπως ήταν, αχτένιστος, με τις πυτζάμες και με τις παντούφλες.

-Ρίξε κάτι πάνω σου, θα κρυώσεις....μουρμούρισε με τρεμουλιαστή φωνή η Ρίκα, η γυναίκα του, όμορφη ακόμα, παρά τα σαρανταπέντε της χρόνια.

-Ας κρυώσω... ας κρυώσω... μόνο να μην αργήσω και ξυπνήσω με καμιά σφαίρα στο κεφάλι κι απέ θα 'χω καιρό να μου περάσει το κρύωμα, απάντησε ο Μπάκας και κατέβηκε τρέχοντας τις σκάλες που τριξανε κάτω απ' το βάρος του. Καθώς έβγαινε αντάμωσε με το γείτονά τους, τον ιεροκήρυκα το Φωστήνη. Ο ιεροκήρυκας θα μπορούσε να παινευτεί ότι είχε το διπλό θάρρος από τον Μπάκα. Είχε ντυθεί καλά. Μόνο που καθώς περπάταγε και σηκωνόντουσαν τα παντελόνια του, φαινότανε ξεκάλτσωτος. Το θάρρος του δεν του 'φτασε ίσαμε τις κάλτσες.

Ο Νώντας Ρόβας, ένας νέος ίσαμε δεκαεφτά χρονών, άκουσε τις φωνές και ξύπνησε. Την ίδια στιγμή άκουσε και τη φωνή της μάνας του μαλακιά, καθησυχαστικά:

-Σήκω, παιδί μου, ντύσου....

Ο Νώντας ένιωσε ένα λαφρύ τρέμουλο στη φωνή της, που η Ανθή δεν κατάφερε να το πνίξει. Άρχισε να ντύνεται αργά, νιώθοντας ένα μυρμηγκιασμα σ' όλο του το σώμα. Ήταν κι απ' την κούραση. Όλη τη νύχτα, είχανε γυρίσει πάλι τους δρόμους της γειτονιάς, μαζί με τους άλλους νέους του τομέα της αντίστασης της συνοικίας του και γράψανε συνθήματα στους τοίχους των σπιτιών. Τοιμάστηκε κι ο πατέρας του.

-Πάμε...να μην απομακρυνθείς από κοντά μου, ψιθύρισε ο πατέρας του, σαν να φοβότανε να μην τον ακούσει κανείς, και τον έπιασε από το χέρι, σαν τότε που 'ταν μικρός και πηγαίνανε τις Κυριακές στην εκκλησιά.

-Πηγαίνετε...πηγαίνετε...στην ευχή του Θεού!...μουρμούρισε η Ανθή και τους έσπρωξε ελαφριά έξω. Ύστερα είπε στην Ελένη, που 'χε σηκωθεί και καθότανε μισόγυμνη στην άκρη του κρεβατιού κ' έτρεμε: «Σώπα και συ, τι κάνεις έτσι;». Αν και δεν φώναξε, η φωνή της ακούστηκε δυνατή, παράξενη, σαν μέσα σε σπηλιά, σ' αντίθεση με τη σιγανή ομιλία, τη συνωμοτική που είχε ακουστεί ως τώρα μέσα στο σπίτι.

Ο Νώντας βγήκε στο δρόμο μαζί με τον πατέρα του. Διέσχισαν το σοκάκι και πήγαν στον τοίχο της φάμπρικας του Κατρή, όπου είχαν παραταχθεί όλοι οι άντρες σύμφωνα με τη διαταγή. Την ίδια στιγμή είδε το γέρο Βέργο, συνταξιούχο καθηγητή της μουσικής, να βγαίνει από το σπίτι του ντυμένος γιορτερά, με το καπέλο του, το κασκόλ του, με τα όλα του. Κρατούσε και το βιολί του παραμάσκαλα. Αθελα του ο Νώντας γέλασε μέσα του: «Χάζεψε ο γέρος. Το βιολί του 'λειψε τέτοιες ώρες». Ο Βέργος ήρθε και πήρε θέση δίπλα του, χαιρετώντας ευγενικά, όπως πάντα. Ποτέ δεν άφηνε το ευγενικό του ύφος. Λίγο πιο πέρα φάνηκε ο φίλος του Νώντα, ο Σώτος ο Ρίζος. Ήταν μαζί στην ίδια νεολαιίστικη οργάνωση αντίστασης. Οι τσέπες του ήταν παραφουσκωμένες. Η αδερφή του Σοφία πάντα προσεχτική και πάντα προνοητική – βλέπεις πολλές φορές τα 'χε ξεπροβοδίσει τ' αδέρφια της στις φυλακές και τις εξορίες – του 'χε γεμίσει τις τσέπες μ' ασπρόρουχα. Του 'χωσε βιαστικά στις τσέπες του παντελονιού του κάμποσες χούφτες ρεβύθια. Είχε θυμηθεί τον Πάνο, τον Πάνο τον αδερφό της τον κομμουνιστή, που πέθανε φυματικός στην εξορία. Ο Πάνος έλεγε πως τίποτα δε σε χορταίνει πιο πολύ όσο καμιά τριανταριά ρεβύθια και δυο ποτήρια κρύο νεράκι. Φουσκώνουν, λέει, τα ρεβύθια στο στομάχι κι όσο να τα χωνέψεις δεν έχεις όρεξη μήτε για φασιανό. «Παυσίπεινα» τα 'λεγε.

-Τι λέτε να γίνει κύριέ μου; Άκουσε ο Νώντας δίπλα του τη φωνή του Βέργου, του δάσκαλου.

-Σαν τι να γίνει; μουρμούρισε άχρωμα ο Νώντας.

-Εγώ μια φορά είμαι έτοιμος, μουρμούρισε με περηφάνια ο Βέργος και χτύπησε απαλά με την παλάμη του τη θήκη του βιολιού του.

Ο Νώντας χαμογέλασε πάλι, μα δεν πρόλαβε να κάνει καμιά σκέψη. Πλησίασαν δύο εσεσίτες κι άρχισαν να τους σπρώχνουν με τ' αυτόματα να κολλήσουν στον τοίχο, ουρλιάζοντας.

Στον δρόμο είχαν μαζευτεί αρκετοί άντρες απ' την οδό Ωραίας και απ' τα γύρω σοκάκια. Κι όλο κι ερχόντουσαν νέοι. Άνοιγε από καμιά πόρτα και κάποιος έβγαине. Ακουγότανε πού και πού και κανένα κλάμα. Θα 'ταν πάνω από διακόσιοι άντρες από δεκαπέντε ίσαμε εξήντα χρονών, καταπώς ήταν η διαταγή. Έβλεπες όμως και μεγαλύτερους και μικρότερους. Βγαίνανε όλοι για να 'ναι πιο σίγουροι. Μπορεί και να βρισκότανε κανένας γερμαναράς και να 'πιανε ένα δεκατετράχρονο αγόρι και να το σκότωνε. Σάμπως θα δώσει

λογαριασμό; Γι' αυτό βγαίνανε όλοι. Και δώδεκα χρονώ παιδιά ακόμα. Στη μέση στεκότανε μια κλειστή γερμανική μαύρη κούρσα οχταθέσια με αναμμένα τα φανάρια γυρισμένα κατά τον τοίχο του Κατρή, που ήταν μαζεμένοι οι άντρες. Κάθε λίγο ερχότανε από κανέναν χωροφύλακα τραβολογώντας κάποιον. Σ' ένα σπίτι ακούστηκαν πυροβολισμοί. Είχαν βρει έναν κρυμμένο στην αποθήκη και τον σκοτώσανε. Πιο κάτω ο Νώντας είδε παρατεταγμένους άλλους δυο της ομάδας του, τον Γιώτη τον καμπούρη και το Λουκά. Ήταν από τους λίγους που είχαν ντυθεί καλά. Οι περισσότεροι είχαν ρίξει απάνω τους ότι πρόχειρο βρήκανε κοντά τους την ώρα κείνη.

Οι άντρες των Ες-Ες, σπρώχνανε τον κόσμο με του υποκόπανους φωνάζοντας και ο διερμηνέας επαναλάβαινε τις φωνές τους σαν βραχνιασμένο γραμμόφωνο:

-Άντε, άντε, στριμωχτείτε. Άντε, άντε.....

Κανά δυο Γερμανοί, που επιτηρούσαν τη συγκέντρωση, δείχναν φανερά σημάδια έξαψης.

Στις πόρτες κρυφά και φανερά είχαν μαζευτεί οι γυναίκες, κοιτάζανε τους άντρες των σπιτιών τους μαζεμένους σαν πρόβατα επί σφαγή στον τοίχο του Κατρή και σταυροκοπιόντουσαν. Ο Νώντας είδε τη μάνα του στην εξώπορτα. Είχε ριγμένο πάνω στους ώμους της το σάλι της, και στεκότανε με σταυρωμένα τα χέρια της στο στήθος. Το πρόσωπο της δεν έδειχνε κανένα φόβο. Από τους γείτονες κανέναν δε μιλούσε. Τιμιουδιά. Ακουγόντουσαν μόνο οι στριγγλιές και τα παραγγέλματα των χιτλερικών. Τέλος, όταν οι εσεσίτες έκαναν και την έρευνα στα σπίτια και είδαν πως δεν είχε μείνει πια κανέναν μέσα, το σουρταφέρτα σταμάτησε στο δρόμο, μαζεύτηκαν όλοι, μισοφέγγαρο, κοντά στους συγκεντρωμένους. Από τη μαύρη κούρσα βγήκε τότες κάποιος ντυμένος με μια μαύρη κουκούλα που έπιανε απ' το κεφάλι του ίσα με λίγο πιο κάτω απ' τη μέση του, κρύβοντας τον σχεδόν ολόκληρο. Η κουκούλα ήταν τρυπημένη μόνο στα μάτια για να μπορεί να βλέπει.

Φωτό 23

Ο μασκοφόρος! Το φίδι της κατοχής! Θα περάσουν τα χρόνια, κι ο κόσμος θα ξεχάσει το μίσος του για τους Γερμανούς, γιατί κανείς δεν μπορεί να χαρεί τη ζωή μισώντας. Θα περάσουν τα χρόνια και πάνω από τους πεθαμένους θα πέσει η πάχνη της λησμονιάς. Οι γούβες από τις οβίδες θα σκεπαστούν με λουλούδια, τα σπίτια θα χτιστούν, μα το μίσος για το μασκοφόρο δε θα σβήσει ποτέ. Όπως ποτές δεν χάνεται η απέχθεια που ένιωσες μπροστά σ' ένα γλοιώδες σκουλήκι ή σ' ένα ψόφιο τυφλοπόντικα. Σ' όλα τα μπλόκα έκανε την εμφάνισή του κι ένας μασκοφόρος. Ήταν ένας προδότης απ' την ίδια πάντα γειτονιά που γινότανε τα μπλόκο, γιατί ήξερε πάντα όλους τους άντρες.

Φωτό 24

Ο μασκοφόρος στάθηκε για λίγο κ' ύστερα πήγε να βαδίζει προς τους άντρες που είχαν συγκεντρωθεί στον τοίχο, σιωπηλός και τρομερός κάτω από τη μαύρη κουκούλα. Τότε ακούστηκε ένα ουρλιαχτό. Ήταν η γριά

Δούκαινα η μπακάλισσα που ούρλιαξε. Λιγοθύμισε. Την ξέχασαν όμως, γιατί ο μασκοφόρος άρχισε κιόλας να προχωρεί αργά κατά μήκος της φάλαγγας. Δεν ακουγότανε τσιμουδιά. Ο μασκοφόρος πότε πότε σταματούσε μπροστά σε κάποιον και τον κοίταζε εξεταστικά, ώρα πολλή. Κάποιο παράθυρο άφηνε ένα «αχ» γεμάτο αγωνία, κ' ύστερα πάλι του τάφου σιγή. Σε μια στιγμή σταμάτησε μπροστά σ' έναν ψηλόν άντρα. Σήκωσε αργά το χέρι του και τον σαγίτεψε με το δείκτη. Τρέξανε δυο Γερμανοί και τον τραβολόγησαν έξω από τη γραμμή χτυπώντας τον συνάμα με τους υποκόπανους. Τον άρπαξαν άδειο σακί και τον πέταξαν στο φορτηγό που καρτέραγε. Ο μασκοφόρος προχώρησε στον επόμενο. Έδειξε άλλους πέντε άντρες και σε λίγο σταμάτησε μπροστά στο Νώντα. Τον κοίταξε για πολύ, προσεχτικά. Τον κοίταξε κι ο Νώντας κατάφατσα προσπαθώντας να φαίνεται ήρεμος. Μέσα του όμως κάτι σα να 'σπασε, κάποιο ελατήριο, και κάποιο κουδούνι πήρε να χτυπά σα δαιμονισμένο. Κοιτούσε το μασκοφόρο κατάματα, μα το βλέμμα του πήρε λοξά και τη μάνα του: είχε φέρει τα χέρια της στο πρόσωπό της σκεπάζοντας τα μάτια της. Ο Νώντας ένιωσε ένα ρίγος και σφίχτηκε για να συνέλθει. Θαρρούσε πως ώρες ολόκληρες στέκει εκεί ακίνητος, έχοντας μπροστά του το μασκοφόρο και πως ξανάγινε κάποτε. Δίπλα του ένιωσε τον πατέρα του να λαχταρά με τα μάτια του καρφωμένα στο δεξί χέρι του μασκοφόρου: Θα το σηκώσει τάχα για να δείξει το γιο του; Σε λίγο είδε σα μέσα σε νεφέλη το μασκοφόρο να κινιέται. Πραγματικά, προχώρησε και πήγε στον επόμενο. Την άλλη μέρα του 'πανε του Νώντα πως μπροστά σ' αυτόν δε στάθηκε μήτε τρία δευτερόλεπτα ο μασκοφόρος. Δεν το πίστεψε. Πώς; Αυτό το μαρτύριο το αβάσταχτο που 'νιωσε, δεν κράτησε παρά τρία δευτερόλεπτα; Μπορεί μέσα σε τρία δευτερόλεπτα να υποφέρει τόσο;

Δίπλα του σταμάτησε πάλι ο μασκοφόρος. Σήκωσε το χέρι του κι έδειξε το γέρο Βέργο. Αυτός, πάντα ευγενικός, ψιθύρισε ένα «χαίρετε». Μα δεν πρόλαβε. Χύμηξαν απάνω του θεριά οι χιτλερικοί. Έπεσε το σκληρό του το μπορσαλίνο και τσούλησε τρία μέτρα μακριά. Του 'φυγε και η θήκη του βιολιού από τη μασχάλη. Κάποιος την κλώτσησε. Ήρθε η θήκη και σταμάτησε μπροστά στα πόδια του Νώντα. Ο Βέργος δεν φαινότανε φοβισμένος, παραξενεμένος φαινότανε. Για μια στιγμή είπε μάλιστα:

-Σταθείτε κύριοι, εφόσον βλέπετε ότι σας ακολουθώ εθελοντικώς. Ο καημένος ο Βέργος νόμισε πως θα του φερθούν με το γάντι, θα τον αφήσουν να βαδίζει πρώτος. Θα του πούνε «ορίστε περάστε» και δεν μπορούσε να το χωρέσει το μυαλό του πως θα τον αρπάζανε δυο μαντραχαλάδες να τον ρίχνουν σαν σκουπίδι στο γερμανικό φορτηγό αυτοκίνητο που όλο και γέμιζε.

Ο μασκοφόρος στο μεταξύ προχώρησε. Ξαφνικά ακούστηκε κάποια φωνή:

-Όχι εμένα! Όχι εμένα! Όχι εμένα!

Κάποιον τραβολογούσαν, που όλο προσπαθούσε κάτι να πει, να γλυτώσει, χωρίς να τα καταφέρει. Κι ούρλιαζε σα να 'τανε στου λιονταριού το στόμα κι όλο και πιο πολύ μάνιαζαν οι Γερμανοί και τον σακραμάτιζαν.

Και ξαφνικά έγινε κάτι που δε θα το ξεχάσει ποτέ η οδός Ωραίας.

Είχε σταματήσει ο μασκοφόρος μπροστά στο Γιώτη τον καμπούρη. Ο Γιώτης ήτανε ένας καμπουράκος, γνωστός στη γειτονιά, δουλευτής, κι αγαπητός σ' όλους. Κανείς όμως δεν ήξερε το πραγματικό του όνομα. Σ' όλη τη διάρκεια της δικτατορίας είχε καταφέρει να δουλεύει για το Κόμμα κάτω από τη μύτη της Ασφάλειας, χωρίς να τον πάρουν μυρουδιά. Τώρα, ήταν στην ίδια ομάδα με το Νώντα. Οι σύντροφοί του τον λέγανε «Φοβισάρη» γιατί το παρατράβαγε με τα συνωμοτικά μέτρα. Του 'χε μείνει το συνήθειο από την κλειστή δουλειά στον καιρό της δικτατορίας. Ο μασκοφόρος τον κοίταζε τον καμπούρη πολλά δευτερόλεπτα, επίμονα. Ξαφνικά ο Γιώτης πήδηξε κατά πάνω στο μασκοφόρο, κρεμάστηκε από το λαιμό του, έχωσε το χέρι του το δεξί στην τρύπα της μάσκας και τράβηξε. Το πανί ξεσκίστηκε ίσαμε κάτω. Φάνηκε το μούτρο του Θησέα του Δούκα, του γιου του μπακάλη, αλλαγμένο, γδαρμένο, καταματωμένο από τα νύχια του Γιώτη, πράσινο, παραμορφωμένο από τη μανία. Τίναξε με μιας από πάνω του τον καμπούρη, λευτερώθηκε και χωρίς πια να κάνει καμιά προσπάθεια για να κρυφτεί, έβγαλε το πιστόλι του και το άδειασε με λύσσα κατά πάνω του. Ο Γιώτης κλονίστηκε, τραμπαλίστηκε σαν μεθυσμένος κ' ύστερα έπεσε απότομα καταγής. Όλα γίνανε τόσο γρήγορα που κανένας δεν πρόλαβε να επέμβει. Ούτε να φωνάξει κανείς δεν πρόκανε. Ένας Γερμανός, όταν πια όλα είχαν τελειώσει, έριξε με τ' αυτόματο μια ριπή γυροφέροντας τ' όπλο του στην τύχη. Κάποιοι πέσανε βογγώντας. Οι αξιωματικοί αφρίζανε φτύνοντας τις διαταγές τους. Βιάστηκαν να μαζεύουν από κάτω τους χτυπημένους. Τους έριχναν όλους νεκρούς, ζωντανούς και τραυματίες, όλους, ανάκατα, μέσα στα φορηγά. Μερικοί πρόλαβαν και πέταξαν σημειώματα από τ' αυτοκίνητα στους άλλους που μείνανε. Τα φορηγά ξεκίνησαν. Καθώς προχωρούσαν στάλαζε το αίμα κατάχαμα, και το 'πινε το χώμα. Ο Νώντας είδε το Βέργο να του κάνει ένα ελαφρό νόημα με το κεφάλι.

Μόνο όταν απομακρύνθηκαν πια τα αυτοκίνητα και χάθηκαν στη στροφή του δρόμου, μόνο τότε άρχισε το κλάμα στη γειτονιά, ένα κλάμα σουρτό, απελπισμένο, μοιρολόγι θανάτου. Απ' το τέντωμα σπάσαν τα νεύρα. Ουρλιαχτά ακουγόντουσαν και βρισιές. Και κατάρες.

Στον τοίχο είχε μείνει μόνο ο Πλάτων ο Δούκας, ο πατέρας του μασκοφόρου, ακίνητος στην ίδια θέση που ήταν και πριν λίγο, με τα μάτια καρφωμένα στου δρόμου τη στροφή. Ο Λουκάς καθότανε σα χαμένος στα σκαλάκια του εργοστασίου με τα χέρια κρεμασμένα ανάμεσα στα σκέλια του.

Ο Νώντας σήκωσε από χάμω τη θήκη του Βέργου κι άρχισε να την ξεσκονίζει μηχανικά με το μανίκι του. Πήγε κι έκατσε δίπλα στο Λουκά. Πιο πέρα δυο γυναίκες περιποιόντουσαν τη μπακάλαινα τη Δούκαινα, που δεν

είχε συνέρθει ακόμα από τη λιγοθυμιά. Είχε γνωρίσει το γιο της από το περπάτημα γι' αυτό είχε βάλει εκείνη τη φωνή. Ενώ ο Λουκάς έλεγε:

-Δεν μπορώ να το καταλάβω... δεν μπορώ... ο Γιώτης που ήταν πάντα τόσο προσεχτικός... Τον έλεγα φοβιτσιάρη... και να...

Κι άρχισε να κλαίει ο Λουκάς, σιγά, ξερά, μ' αναφυλλητά. Κι ο Νώντας δεν μπόρεσε να καταλάβει, αν έκλαιγε για τον Γιώτη τον καμπούρη, ή για το που μετάνιωσε για τις δικές του σκέψεις τις πρωτινές.

Ο Νώντας άνοιξε τη θήκη του βιολιού. Περίμενε ν' αντικρούσει μέσα το βιολί, μα είδε τη θήκη γεμάτη ασπρόρουχα. Ήταν κ' ένα άσπρο επίσημο πουκάμισο με σκληρό κολάρο. Με μιας ένιωσε ένα απέραντο σεβασμό για κείνο το ειρηνικό γεροντάκι, που 'χε τοιμαστεί τόσο ήρεμα, αθόρυβα κι αποφασιστικά για το ταξίδι του.

Έτσι έγινε και έμαθε η γειτονιά, το πραγματικό παρανόμι του Γιώτη. Ίσαμε εκείνη τη μέρα του μπλόκου, όλοι στην οδόν Ωραίας τον λέγανε Καμπούρη. Πότε πότε του κολάγανε κοντά στο παρατσούκλι και τα επαγγέλματα που έκανε κατά καιρούς: ο Μανάβης, ο Καροτσέρης, ο Τσιμεντάς.

Το επώνυμο του Γιώτη του Καμπούρη το μάθανε την άλλη μέρα κιόλας. Όταν σηκώθηκαν το πρωί οι άνθρωποι, είδαν να γράφει και στις τέσσερις γωνιές του δρόμου ακριβώς κάτω από το επίσημο «Οδός Ωραίας», «Οδός Γιώτη Λίναρη». Στην αρχή παραξενεύτηκαν μα ύστερα τους φάνηκε φυσικό: «Βέβαια, έπρεπε να 'χει ένα όνομα κι ο Καμπούρης».

Αυτό το «Λίναρης» όμως, είναι φυσικό να τον δυσκολέψει τον κόσμο στην αρχή. Δεν μπορείς κάποιον που τον έλεγες χρόνια ολόκληρα «Καμπούρη» να τον πεις από τη μια μέρα στην άλλη «Λίναρη». Ποιος ξέρει; Ίσως κι ο Γιώτης να απορεί ακούγοντας τ' όνομά του: «Ποιος να 'ναι αυτός ο Λίναρης; Για μένα μιλάνε;», θα αναρωτιέται βέβαια εκεί στον Παράδεισο που βρίσκεται. Γιατί, όσο γι' αυτό, έτσι τ' αποφάσισαν οι γυναίκες της γειτονιάς: ο Γιώτης πήγε στον Παράδεισο. Ήταν αδύνατο να πάει αλλού, σ' άλλο μέρος. Και ούτε απ' το Καθαρήριο θα περνούσε. Σαν τα παιδιά τα καλά που περνάνε την τάξη «άνευ εξετάσεων».

Και μια γριά ακόμα που τόλμησε να πει: «μα πώς θα πάει στον Παράδεισο; Αυτός ήταν κομμουνιστής... δεν πίστευε στο Θεό!», κι αυτή ακόμα, κούνησε υστερότερα το κεφάλι της και διόρθωσε: «... Δεν πειράζει... πίστευε ο Θεός σ' αυτόν!...»

.....

Η μάνα του καλοκαιριού

Βασίλης Λιόγκαρης

(απόσπασμα από το ομώνυμο μυθιστόρημα, ελαφρώς διασκευασμένο)

... Εμείς οι γυναίκες δουλεύαμε στα χωράφια. Κι ήρθε η είδηση πως οι Γερμανοί έχουν μαζέψει τα παλικάρια του χωριού στο λιβάδι. Σερνόμαστε μαυροφορούσες δράκαινες στο ξερό χορτάρι. Ήλιος μαύρος και καυτός σαν πίσσα. Μπαρουτοκαπνισμένος ουρανός Είναι Αύγουστος κι η σταλαματιά πικρή αρμύρα.

Λέω της πλαϊνής, σαν πάρει το μάτι της το Δημήτρη το γιο μου, να μου τον δείξει. Μα το μάτι το δικό μου παίζει σαν γέρακας και βλέπω το παλικάρι μου με την άσπρη ολάνοιχτη πουκαμίσια. Είν' αψηλός και ξεχωρίζει. Είναι μαύρα κορακάτα τα μαλλιά του και ξεχωρίζει. Είναι πανέμορφος κι αλύγιστος και ξεχωρίζει. Δεν έριξε το βλέμμα του χαμηλά και φεγγοβολά η ματιά του κατάφατσα στην μπούκα των τουφεκιών.

Τρέμω ολόκληρη. Δαγκώνω ρίζα αλυγαριάς να κρατηθώ.

Ξαφνικά προβάλλει ένας άντρας μασκοφορεμένος που τρεκλίζει και τον κρατούν δυο τρεις Γερμανοί.

Τότε σκοτείνιασε ο ουρανός και δυνατή κραυγή ξεχύθηκε από τα σπλάχνα και πνίγηκε στο λάρυγγα, μην ακουστεί και προδοθώ. Σε χίλιους άντρες ανάμεσα να με έβαζαν, δε με ξεγέλαγε κανείς πως τούτος ο μασκοφόρος δεν είναι άλλος από το δεύτερο παιδί μου, τον Κωνσταντή.

Πριν συνέλθω, πριν τσιμπηθώ πως όλ' αυτά δεν είναι όνειρο κακό, ο μασκοφορεμένος πλησιάζει τους συγκεντρωμένους άντρες. Στέκεται αντικριστά στο άλλο μου παλικάρι, απλώνει το χέρι και τον δαχτυλοδείχνει.

Σα γύπες και σαν κόρακες αρπάζουν το παιδί μου οι Γερμανοί κι εκείνος άνεμος και πνοή και δεν πατά στη γη.

Και μου 'ρθε ζάλη δυνατή κι ο κόσμος έσβησε και χάθηκε από μπρος μου. Και τότε ακούστηκε ο πυροβολισμός.

Κι ήρθαν χαστούκια δυνατά να δείξουνε τη μαύρη συμφορά μου. Με κρατούν γειτόνισσες στα χέρια και μήτε να σαλέψω, μήτε να κλάψω δεν μπορώ.

Δεν είπα σε κανένα το μυστικό –μήτε στη κόρη μου τη Βιργινία –πως γνώρισα το φταίχτη. Τούτο το μαχαίρι μπήκε βαθιά, πολύ βαθιά στην καρδιά μου. Δεν πονούσα τόσο για το θάνατο του Δημήτρη. Ήταν λεβέντης και ήρωας και πολέμησε αντρίκια για τα ιδανικά του. Κι αντρίκια και

περήφανα κι εγώ θα το δεχόμουν. Για την προδοσία πονούσα. Αυτή με τσάκισε και μ' έκαμε κουρέλι...

.....

Η. Απελευθέρωση

Αόρατη πομπή

Σοφία Μαυροειδή Παπαδάκη

Φωτό 25

Είχα ξυπνήσει αχάραγα για δουλειά. Μα, πριν από μένα, είχε ξυπνήσει η Αθήνα. Ένα βουβό εγερτήριο λες κι είχε σαλπίσει το μεγάλο νέο. Κάτι, σαν άρωμα πασχαλιάτικο, διαλαλούσε πως ο χειμώνας είχε τελειώσει. Φθινόπωρο ήταν ή Άνοιξη;

Δεν είχα μάθει ακόμα το μήνυμα. Δεν είχαν χτυπήσει οι καμπάνες. Κι όμως ο αγέρας μύριζε λευτεριά. Πέρασα τρεις τέσσερις δρόμους, χωρίς να νιώσω τι είχε γίνει. Μόνο που δεν απαντούσα πια Γερμανούς. Αυτό θαρρώ ήταν το πρώτο σημάδι. Οι δρόμοι δεν αντηχούσαν τ' αμείλιχτο τράνταγμα της μπότας.

- Τι γίναν οι Γερμανοί σήμερα;

Δεν τολμούσε ακόμη να το συλλάβει ο νους. Αν είχαν φύγει, θα 'χε χαλάσει ο κόσμος. Μα πού καταχωνιάστηκαν και δε φαίνεται ούτε ίσκιος; Προχωρούσα και φοβόμουν να ρωτήσω, μη μου πουν όχι. Κι είχε τόσο βουλευτεί στην ατμόσφαιρα χαράς η καρδιά!

Άξαφνα, η Αθήνα άρχισε να μιλά. Μια σημαία κρεμάστηκε σ' ένα μπαλκόνι. Κι άλλη!... κι άλλη! Καθώς μπαίνω στον κεντρικό δρόμο, το θαύμα ξεδιπλώνεται σ' όλη την έκτασή του. Θάλασσα από σημαίες, ελληνικές και συμμαχικές. Κύματα κόσμου που πάνε προς την Ομόνοια. Δε ρώτησα, πήρα την απόκριση από το παράστημά τους, το βήμα τους. Οι άνθρωποι τούτοι – δε θέλει ρώτημα – είναι λεύτεροι. Δεν περπατούν τόσο ανάλαφρα, τόσο καμαρωτά οι σκλάβοι. Μόλις ροδίζουν οι βουνοκορφές κι ο κόσμος τρέχει, απ' ώρες έτοιμος.

Δεν ήχησαν σειρήνες τούτη τη μέρα. Δεν αντιλάλησαν μες στο χάραμα οι καμπάνες. Όσο βουερός ήρθε ο πόλεμος, ένα άλλο πρωί του Οχτώβρη, πριν από τέσσερα χρόνια, τόσο αθόρυβη, απαλόνοη, φίλησε την Αθήνα η Λευτεριά.

Φωτό 26

Λευτεριά, Λευτεριά! Δε χρειάζεται να σε διαλαλήσουν κήρυκες, να σε σαλπίσουν τρουμπέτες, να σε βροντοφωνήσουν κύμβαλα και σειρήνες. Σε νιώθει απ' την ανάσα της η ψυχή, η καρδιά απ' τους παλμούς της. Λευτεριά! Λευτεριά! Χώνομαι μέσα στα πλήθη, που προχωρούν βουβά, γρήγορα,

φτερωτά. Πού πάνε; Ξέρουν που πάνε μα δε μιλούν. Η φωνή τους έχει πνιγεί στη χαρά και στην έκσταση. Κάπου κάπου, σταματούν και φιλιούνται: "Χριστός ανέστη!" Και προχωρούν πάλι. Πάνω απ' τα κεφάλια, ο ουρανός, με το πιο καθαρίο ελληνικό χρώμα, χαμογελά ανάμεσα από τα κύματα στις σημαίες. Ο ήλιος προσθέτει το χρυσάφι του στη γιορτή. Μα τα βήματα δε σταματούν. Πλημμυρίζει η Ομόνοια, η οδός Πανεπιστημίου. Πάντα βουβοί, βιαστικοί, μέσα σ' έκσταση, προχωρούν. Άξαφνα, σαν από πρόσταγμα, σταματούν όλοι. Τα κεφάλια γυρίζουν προς την ίδια κατεύθυνση. Ένα χέρι υψώνεται:

- Δέστε!

Αργά, μυσταγωγικά, επίσημα, δυο ελληνικά χέρια – να 'ναι της ίδιας της Αθηνάς; - κατεβάζουν απ' την Ακρόπολη το σύμβολο της σκλαβιάς. Η βαρβαρική "Σβάστικα" καθαιρείται! Στώμεν καλώς! Τα μάτια δεν μπορούν να κοιτάζουν. Κλαίνει. Μια πελώρια γαλανόλευκη, μόνη πια, κυματίζει, νικήτρια, στον πανάρχαιο βράχο.

Λευτεριά, Λευτεριά!

Φωτό 27, φωτό 28

Δίψα, κούραση, πείνα, άδεια νοήματα. Οι Έλληνες είχαν γίνει όλοι ψυχές άυλες, που δεν έχουν τέτοιες ανάγκες. Γυρίζουμε όλη τη μέρα. Τα σπίτια άδειασαν, χάσανε τα παιδιά τους οι μάνες, οι δικοί τους δικούς. Όπου παράσυρε τον καθένα το ρεύμα της τρέλας. Γύριζες σπίτι και δεν ξαφνιαζόσουν που έλειπαν όλοι, που ήταν ορθάνοιχτες οι πόρτες, χωρίς νοικοκύρηδες, που δεν είχε στηθεί τσουκάλι στο τζάκι. Ήταν φυσικά όλα αυτά. Και χυνόσουν πάλι στους δρόμους, που ήταν κείνη τη μέρα το σπίτι μας, αφού ήταν το σπίτι της Λευτεριάς. Και τραγουδούσες τον Εθνικό Ύμνο, τα τραγούδια της Λευτεριάς και χαιρόσουν την Αθήνα-Μαινάδα, που 'χε μεθύσει απ' την αμόλυντη ομορφιά της.

Φωτό 29

Είχα γίνει ένα με τα πλήθη κι αλάλαζα μαζί τους και δεν μπορούσα να καταλάβω πώς γίνηκε το μεγάλο θάμα, πώς γέμισε άξαφνα η ελληνική γη με μύρα και πώς μπορέσαμε αλήθεια και ζήσαμε τόσα χρόνια χωρίς αυτά. Η απάντηση μου δόθηκε σ' ένα όραμα αναπάντεχο:

Πάνω απ' τις ατέλειωτες αυτές λεγεώνες των ελευθερωμένων ανθρώπων, που πανηγύριζαν ξώφρενα, είδα μιαν άλλη ανάρρη πομπή, που γιόρταζε στον αιθέρα πιο ξώφρενα από μας, που πατούσαν τα πόδια μας πάνω στη γη. Ω, δε θα ξεχάσω ποτέ την αόρατη εκείνη πομπή: Πάνω απ' τα κεφάλια μας φτερούγιζαν, τραγουδώντας οι νεκροί μας! Τα θύματα της σκλαβιάς και της πείνας, οι μάρτυρες, οι τουφεκισμένοι, οι κρεμασμένοι. Πώς γιόρταζαν τ' άσαρκα αυτά παιδιά της Ελλάδας! Γιόρταζαν κι εξηγούσαν το θάμα.

- Σε ποτίσαμε με το αίμα μας Λευτεριά! Σε θρέψαμε με της νιότης μας τον Απρίλη, σε στήσαμε πάνω στα σπασμένα μας πόδια, στ' αποκεφαλισμένα κορμιά μας. Σαν μωρό παιδί, σε νανουρίζαμε να κοιμηθείς και σε βλέπαμε να ξυπνάς τέσσερα χρόνια, φυλακισμένοι, τυραννισμένοι. Οπλίσαμε το διάφανο

από την πείνα χέρι με την αραβίδα του κατακτητή και το σκουριασμένο παλιοντούφεκο, που ξεθάψαμε από το αδούλωτο χώμα μας. Ξεχύσαμε σε Τυρταϊκό τραγούδι της ψυχής μας τη φλόγα. Ύστερα σου χαρίσαμε, τραγουδώντας, και τη στερνή μας ανάσα. Είσαι δική μας, έργο μας, Λευτεριά! Είσαι το δώρο που κάνουμε σήμερα στην Ελλάδα κι ακόμη είσαι η δικαίωση της θυσίας μας, η ανταμοιβή μας, τ' αθάνατο φωτοστέφανό μας.

Δεν πεθάναμε λοιπόν άδικα, αφού ζούμε σε σένα, όπως ζούνε οι γονείς στα παιδιά τους. Γιατί εμείς σε γεννήσαμε, Λευτεριά, και σε κάνουμε δώρο στους άλλους.

Έτσι μιλούσαν, ξηγώντας το θάμα της παρουσίας τους, οι νεκροί του αγώνα. Κι ήταν όλοι εκεί, ζωντανοί, όχι μόνο στην ιστορία τη μνήμη, παρά βαθύτερα, μέσα σ' εμάς, που τους είδαμε να πεθαίνουν.

“Ένα μόνο ζητώ από σας: Μην αφήσετε άδεια τη θέση μου, αδέρφια”. Ναι, ήταν κι ο Σώτος εκεί, που 'χε γράψει στο τελευταίο του γράμμα τα πύρινα αυτά λόγια. Τους το 'φεραν με τα ρούχα του τουφεκισμού κι η μάνα το βρήκε, κρυμμένο σε κάποια ραφή: “Ούτε ένα δάκρυ, μάνα. Πεθαίνω για το λαό, τραγουδώντας”.

Ήταν κι ο Σάββας εκεί, που 'χε βάλει σ' ένα χαρτάκι την τελευταία πνοή του και τ' άφησε να κυλήσει μέσα απ' την κλούβα των μελλοθάνατων. Και το πήρε ο λαός, που τους ξεπροβόδιζε στους δρόμους και το 'στειλε, χέρι με χέρι, στο πενθισμένο του σπιτικό, για να σταματήσει στα μάτια το δάκρυ, να κάμει θεριά τις καρδιές.

Έτσι πύκνωναν ολοένα οι φάλαγγες, που αραίωνε ο θάνατος. Η Άννα ήταν μια δειλή κοπέλα κι αγαπούσε πολύ τον Πέτρο. Μα ο Πέτρος ήταν αγωνιστής κι είχε μπει μέσα στο χρυσό κύκλο της μέθης, όπου θάνατος δεν υπάρχει. Η Λευτεριά είχε σφραγίσει τη μοίρα του και δεν άκουε παρά τη φωνή της. Κι η Άννα, που 'χε βάλει πάνω απ' όλα τον Πέτρο, ζούσε με την ψυχή στο στόμα. “Θα μου τον σκοτώσουν!”. Και της τον σκότωσαν. Έλεγα πως θα 'ταν συντριμμένη, αγανακτισμένη για τη θυσία, μα δε θυμάμαι να 'ζησα πιο χρυσή μέρα από κείνη που την αντίκρισα. Δε φορούσε μαύρα. Μ' ένα γαλάζιο φόρεμα, με λυτά τα ξανθιά της μαλλιά στεκόταν σε μια γωνιά, με μια αραβίδα στο χέρι. Η ίδια την είχε αρπάξει ανάμεσα από βροχή βόλια, από ένα νεκρό Γερμανό. Είχε διπλή τώρα μέσα της τη φλόγα του Πέτρου. Με τον ηρωικό θάνατό του, την είχε βάλει κι αυτή στο χρυσό κύκλο της μέθης.

- Πώς έτσι, Άννα;

Τι θες; Να χάσω για πάντα τον Πέτρο; Μου το 'πε, την τελευταία στιγμή στο νοσοκομείο: Μη μ' αφήσεις, Άννα, να πεθάνω. Πάλαιψε μαζί με τους άλλους, να μην είναι μάταιος ο θάνατός μας.

Κοντά του βαδίζει κι ο Άρης της Καλλιθέας, ο έφηβος που προσφέρθηκε αυθόρμητα για να σώσει τον άρρωστο αδερφό. Δίδυμοι ήταν, μεγάλωσαν – μια ψυχή δυο κορμιά – μα το ένα, του Χρήστου, ήταν ασθενικό κι ο αγώνας κι η πείνα της κατοχής το 'χαν φθείρει ολότελα. Ήταν πιασμένοι στο μπλόκο κι

οι δυο τους και η “μάσκα” έδειξε τον άρρωστο. Τον ξεχώρισαν βάνουσα μέσα από το πλήθος, τον πήγαιναν πίσω από τη μάντρα. Τότε πετάχτηκε ο Άρης:

- Αφήστε το Χρήστο είν' άρρωστος. Πάρτε εμένα στη θέση του.

Ο διερμηνέας μετάφρασε. Ένα γέλιο μακάβριο ήταν η απάντηση. “Να μια πρόταση που συμφέρει”. Κι εχτελέστηκε ο Άρης, με το κορμί το ελάτινο, με τα νιάτα τ' αστραφτερά. Τώρα τον ακούω να τραγουδά κάποιους στίχους απ' το τραγούδι που χάραξαν πάνω στον τάφο του.

Στο μέτωπό μου εγίναν βάγια
τ' αγκάθια τα μαρτυρικά.

Κι η πομπή η άορατη των νεκρών προχωρεί, τραγουδώντας κι οιστρηλατώντας τους ζωντανούς. Μόλις πρόλαβε να χωθεί στη χορεία κι η μικρούλα μαθήτρια του Φαλήρου, η Ήβη, που σκότωσαν, μες στον πανικό της φυγής τους, οι Γερμανοί, καθώς έγγραφε τη χαρά της στους τοίχους, καλωσορίζοντας τη χιλιάκριβη Λευτεριά.

(Στην τελευταία παράγραφο γίνεται αναφορά στη μαθήτρια Ήβη Αθανασιάδου, που τη σκότωσαν οι Γερμανοί στο Παλιό Φάληρο τη μέρα της φυγής τους.)

Φωτό 30